

ש. שטרן

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה (ב)

סודיות הכרחית

בראותו את תסודע המקיף ובריהסמכא שהוגש עליידי השלטונות ההונגריים לפעולות הגירוש, נתן הגיסטאפו לשלטונות האלה מרחב הולך וגדל בחיסולה של השאלת היהודים. לאסלו אנדרה עוסק בתיקון הפגיעה בריבונות הונגריה,¹ וכצעד יזום עליידי משנה את שם המועצה היהודית ל"מועצת המנהגה זמנית של ברית יהודי הונגריה".² חבריה רובם ככולם נחיים עם חברי המועצה הקודמת לקעש שלוש, אחד מהם הדיר בלה קרנד,³ רבה של סיגטואר. המועצה תוהה על קנקנו של האיש החדש שמונת מטעם המחוזות. זה מכבר היה בעל שם, אך לא שם טוב במיוחד; נאמר עלי כי כבר במקום מגוריו היה בעל יחסים טובים עם הגיסטאפו, בהתנגד לטיפול המיוחד עבור המזמרים. כבואו לבודאפשט גלינו כי שיתוף פעולה צמוד קיים בינו לבין לאסלו אנדרה, וכן את ידידותו עם זולטאן בושניאק.⁴ שורד ה"הארץ", ה"שטימר" ההונגרי, שבווען אנטייהודי מלוכלך. לפי ידיעתנו הוא פירסם אפילו מאמר ב"הארץ", בהביעו התנגדות לטיפול מיוחד במזמרים. הודעונו עמוקות, כי שמו של רב יהודי יופיע בעיתון כזה, שהסית וקרא לפרעות.

עד כה כבר היה עלינו לטפל בעניינים רבים בסודיות; טבע הדברים חבע זאת. הגיסטאפו לא היה צריך לדעת עליהם. איננו צריכים לדבר על הכל. מאידך, כמה מאחינו היהודים, אשר המאורעות פגעו עמוקות בסבלנותם ובעצביהם, פירשו את השחיקה הכפויה שלנו כאילו מסרבת המועצה לשים מלוא "משקלה" על כף המאזניים, ואינה עושה דבר נגד הוועות. האמת היתה כי ד"ר ברנד, איש אמונם של לאסלו אנדרה וזולטאן בושניאק, שישב עמנו, אילץ אותנו לעבוד את עבודתנו המקורית במשנה זהירות מאשר עד כה.

חלוקת הדירות

אחת התוצאות הוודאיות של הכיבוש הגרמני היתה כי התקפות האוויר האנגליות סכסוניות על הונגריה געשו תכופות יותר וגרמו להרוגים רבים.¹⁰⁰ בעקבות כל התקפה הסיתו להוציא להורג מיספר יהודים כמיספר הרוגי התקפה.¹⁰¹ כמובן, השלטונות לא התעניינו בקורבנות היהודיים של ההפצצות. אחר התקפה אחת בקנת'מידה גדול¹⁰² הם העלו את הרעיון הבלתי-צפוי כי דיירי הבתים שהתמוטטו יוצברו לדירות השלמות של היהודים; על האחרונים היה לפנות, אולם הית עליהם להשאיר ריהוט-מת, כלי-בית וכיו"ב, כדי שהדיירים החרשים יוכלו להשתמש בהם. המוצעה נצטוותה לפנות 500 דירות בנות חדר אחד או שניים. תוך 24 שעות היו צריכים למסור את המפתחות, אחרת השלטונות יטלו על עצמם את הביצוע בלא כל התחשבות. כך נאלצו לתקם משרד שהיה עליו ליטול על עצמו את התפקיד הנורא הזה תוך שעות ספורות בלבד. את כוחות העבודה למלאכה קשה זאת משכנו מכל מוסדות הקהילה, כי היה צורך ליצור מנגנון עצום. המשרד שיגר ועדת של 53¹⁰³ אנשים להשגת הדירות, אחרי קבלת כמה הנחיות לא ברורות. הרעיון שהינחה אותנו היה כי כל אלה שהיה עליהם לוותר על החדרים, מוטב כי ככל האפשר יבחרו בעצמם באנשים, עמדם הם רוצים לגור יחד (קרובים, ידידים, מכרים). רק שעות ספורות נותרו להם להעברת מטלטליהם מן הדירות הנטושות. בשעה הנקובה לא היו 500 הדירות מוכנות למסירה. שני חברי המועצה נעצרו מיד כתגמול.¹⁰⁴ התקפת-אוויר נוספת בוצעה¹⁰⁵ ונצטוונו לספק מיספר דומה נוסף של דירות תוך 24 שעות.¹⁰⁶ אין תימה, איפוא, כי „משרד-הדיוור" היה עד מהרה ללא-אחוד עד ללא-האמן בקרב היהודים הסובלים.¹⁰⁷ השלטונות הוציאו את צויהם ללא כל צורך רציני. מה שהם רצו באמת היה לגרום לסבל ישיר בצורת המנוערת ביותר; רצו לגרום מריבות בין היהודים ובכך להסיט את תשומת-ללב מן הגירויים הממשמישים ובאים. אך טבעי הוא כי אלה שגורשו מדירותיהם האשימו בראש וראשונה את המשרד החדש של המועצה, למרות שכאן עשו את אשר לא יכלו שלא לעשות: ביצעו את תוצאות השלטונות.¹⁰⁸

המועצה מפיצה את השמועה כי הגיסו, אם אומנם יקום, לא יופצץ על-ידי האנגלרס-כסונים, אשר מצד שני אכן יתרום את שאר רובעי העיר בועם גדול יותר. השמועה הזאת, שהיתה מצוה מן האצבע ולא סבירה לחלוטין,¹⁰⁹ הופצה בהרחבת והשפיעה את מלוא ההשפעה שהיתה צפויה. מפקד שירותי הג"א של הבירה בכבודו ובעצמו מוחה נגד ריכוז היהודים ברובע יחיד, ומתוצאה מכך אין לאסלו אנדרה רואה לפניו דרך אחרת אלא לוותר על רעיון הגיסו. משך חודש יוני נערכו התייעצויות, עד אשר לבסוף נולד הרעיון לרכז את היהודים בבתים שיסומנו בכוכבים צהובים כ„בתים יהודיים".

לאסלו אנדרה הקציב 24 שעות למימוש הריכוז והוא הוטל על ראש העיר של הבירה ועל המנגנון העירוני. ראש לשכת הדיוור של הבירה, הויעץ קנט-סיקלישי¹¹⁰ קורא לנו לעשות כפי שנצטוונו; התשובה שהיה עלינו לתת היתה: בלתי-אפשרי לחלוטין לרכז את כל התושבים היהודים של הבירה בודאפשט תוך 24 שעות. לאסלו אנדרה מאיים עלינו כי במקרה כזה הוא יבצע

זאת, אישית, יחד עם יחידות ה"מ.ס. והגיאנדארמים. לבסוף הצלחנו להשיג ארכה של 3 שעות, שהתארכה מאוחר יותר ל-5, ולבסוף ל-8 ימים. לרכו בגיראדס במקומות שנקבעו מראש, פירושו סבך ללא מוצא. נפתחת עלינו הסתעפות שקשה לתארה; הכול מצפים מאתנו כי נהפוך את חבית בו גרו עד"כת לבית, "מכוכב". אולם הקביעה לא היתה מתפקדינו; ואומנם הודות לרצונו הטוב של היועץ סנטמיקלרשי, נועדו 2,500 בתים ליהודים; כמובן, איש מאלה שהיה עליהם לעזוב את מגוריהם לא היה שבצ"רצון. לאלה שלא היה להם כסף לכסות את הוצאות המעבר, נתנו כסף וכן שכרנו פועלים ועזרנו בכל הצורות — הכל היה לשווא. כל אלה שהוצאו ממגוריהם זעמו על המועצה, ורק על המועצה, כי כל אחד יכול היה לעוף לנו עצה, אך איש לא יכול היה לעשות כן ללאסלו אנדרה! לאיש אשר מחוץ המגוול חגה את הרעיון כולו.

ואלנברג¹⁰⁰ מופיע על הבמה

עבור יהדות בודאפשט הריכוז פירושו היה סיום חירותה היחסית. הבתים נסגרו¹⁰¹, חופש התנועה צומצם עד למיזער החמור; היהודים מורשים לעזוב את מגוריהם רק לכמה שעות ביממה¹⁰² כדי לעשות שימוש בכרטיסי המזון המצומצמים¹⁰³ שלהם, משך שעותיים בלבד לפניהצהריים. כל אלה היו הצעדים הנתחלתיים של הגירושים.

כאן אירע כי הפעילות הסודית והעלומה של המועצה שלנו הניכה פרי ביכורים. דיווחי העיתונות הזרה התריעו על הוועדות ההונגריות. מלך שוודיה קיבל מידע מצירותו בבודאפשט ושיגר סוכן דיפלומאטי מיוחד לבודאפשט, את מוכיר הצירות ראול ואלנברג, שהגיש מכתב¹⁰⁴ מטעם שליטו לעוצר הורטי. המלך קרא לאחרון להתערב מידית כדי לשים קץ לחיתיות ללא כל דיחוי.

ללא פניות אישיות, מלא מרץ עד אין קץ ורצון לפעול, ככל האישים הגדולים, מתחיל ואלנברג להיאבק להצלת היהודים.¹⁰⁵ דוגמתו גורמת לחיקוי מצד שאר הצירות הנייטרליות (השווייצית, הפורטוגזית, הספרדית ושל מדינת הוואתיקאן), המצטרפות אף הן למאבק.

הודות לעזרתו של ואלנברג השגנו כי נציגי המדינות הנייטרליות בבודאפשט ערכו התייעצות בראשותו של השליח אנג'לו רוקה¹⁰⁶, וכתוצאה ממנה הוגשה מתאה לממשלת סטואי, בה תבעו להפסיק ללא דיחוי את הרדיפות הלא-אנושיות ואת גירושי היהודים.

באמצעות ואלנברג שיגרנו איגרת למלך שוודיה, בהביענו תודה מקרב לב לעזרתו, וביקשנו התערבות נוספת; מלבדי התמו על האיגרת גם וילהלם ופטה, בלדר מיוחד נטל את האיגרת לשטוקהולם; אם היה נתפס והאיגרת שלנו ברשותו, היה הדבר יכול להיות גורלי עבורנו. נשמנו לרווחה כאשר ואלנברג הודיענו שהבלדר הגיע לשוודיה בשלום.

איגרת הרועים של שרידי¹⁰⁷ שנבגזה

גם הכנסיות הנוצריות של הונגריה החלו פועלות כדי לעצור את הגירושים. לעולם לא נשכח את השתדלותם של שני צדיקים, הבישופים של גיזר ושל (ספריים)¹⁰⁸

שנחלצו למנוע את הוועות. חייב אני להזכיר במיוחד את עבודתו של יוניף קאוואליץ,¹²⁰ יו"ר האגודה של תלבי הקדוש, שהשתתף במאבק בשן ובעין, ועשה את הכל שהיה אפשרי ובלתי־אפשרי למען הגרדפים. כאשר היה נחוץ הוא ביקר אצל הבישוף של גיור כדי להזמין התערבות מהירה של נסיד כנסיה נלהב ונעלה זה. כתוצאה מכך היה קאוואליץ מאוד בלתי־אהוד על הפאשיסטים, והיה הראשון שחיפשו כדי להוציאו להורג כאשר עלה סאלאשי¹²¹ לשלטון.

יחד עם שיתוף־הפעולה עם הבישופים של גיור ונספרים ועם קאוואליץ, מאים הארכיבישוף יוסיפיאן ש'ידי על הממשלה כי יפרסם איגרת־רועים ובה יוקיע את הגירוש, הזוועות והפסעים שבוצעו נגד היהודים. האיגרת הזאת מעולם לא הוקראה בכנסיות,¹²² אולם עותקים רבים ממנה הסתובבו ברחבי המדינה.

„העוצמה שהוענקה עלידי האל“ — אומרת איגרת־הרועים — „מותר לעשות בה שימוש בהתאם לצדק, שכן האל מעולם לא נתן, או אינו עשוי לתת עוצמה כדי לתרע ולהפך את חוקיו הוא...“

בהתאם לכך זה חודשים באמצעות פניות בעל־פה ובכתב השתדלנו להגן על הצדק בכלל ועל אחינו האזרחים והעדר שנפגעו לאחרונה עלידי אמצעים לא־צודקים באופן מיוחד. כאשר לגבי האמצעים הלא־צודקים האלה הגנו שואפים כי ישנו ויבטלו...

חרדה עמוקה חשים אנו נוכח העובדה כי כשלנו להשיג דווקא מה שמאוד רצינו, כי הגבלות הזכויות שהן נגד החוק, בעיקר הגירוש, יופסקו. עד כה לא השמענו קול, עשינו את אשר היה נחוץ, נסוגנו לאחר וציפינו. ברם עתה מוועזעים הגנו עמוקות להיווכח כי המשא־ומתן, למרות כל הטריחה שלנו משולל כל תקווה באופן מיוחד בקשר לעניינים החשובים ביותר, אנו מצהירים בפומבי כי הגנו מסרבים לקבל כל אחריות שהיא. שעה שהגנו מגוננים על זכויות שמימיות, אנו, נוכח פניכם, מאמינים יקרים, הגנו משמיעים דברי מחאותינו ביחד: בצורה זו אנו מבקשים את השלטונות הנוגעים בדבר לתקן את האמצעים הלא־צודקים האלה במהירות המידית; עליהם לעשות כך כי הם אחראים לפני האל וההיסטוריה...

בודאפשט, 29 ביולי 1944,¹²³ בשם גוף האפיסקופאט ההונגרי, יוסיפיאן שרידי, ארכיבישוף.

סרט: הגירוש של יהדות נאגיוואראד

גלי הידיעות בעיתונות הזרה, על רדיפת היהודים בהונגריה, פשרו. את הגלים האלה הספרנו אנו, והם גבשו יותר ויותר. אך התעמולה הגרמנית לא טמנה ידה בצלחת. כדי להסיט את תשומת־הלב ממעשיהם הרעים אל אחרים, הם עשו סרט על הגירוש בנאגיוואראד, המראה גיאנדארמים הונגריים בעבודה, מכים גשים בקתות הרובים, מגרשים ורודפים ילדים המפגרים עם סירי־הלילה, ותולשים טבעות־גישואין מאצבעות תושבות הגיטו שנאנסו. הציגו את הרכבות הצפופות, את שני הדליים בכל קרון, ובכל מקום הופיעו הגיאנדארמים ההונגריים, חבושי טבעות

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה

עם נוצות־תרנגול, אולם ה"ס.ס. הנרמני לא היה נראה. רק כאשר הרכבת חצתה את הגבול ההונגרי מופיעים הגרמנים, אחיות הצלב־האדום פותחות את הקרונות החתומים, מרחיקים, נרגשים וזועמים, את הגוויות, מחלקים מים טריים ומזון בין האומללים, רוחצים אותם ומחטאים אותם. וככלות הכול, אחרי שהתרעננו ונחו, הגרמנים הטובים האלה, האנשיים, מוליכים אותם לאיזה מקום־עבודה קל...¹²² סרט השקרים הזה חדר לארצות הנורות והוצג במקומות רבים. כך רצו לרהוץ בנקיון כפיהם; אך הנסיון כשל, כמובן. כי הור, אם גם לנוכח עיניו היתה אכזריות כוחות הבטחון של מחוזות הונגריה, אותה העת ראה גם את הגרמנים ברקע, שכן ידע בוודאות, כי שום דבר לא יכול לקרות בהונגריה הכבושה בלא אמירת הן או לאו מצד הגרמנים. אך הסרט, אם גם היה כשלון מנקודת מבט גרמנית, הועיל לנו.

העוצר עצמו מתחיל להאמין

עד כה הגשנו את הדינים־וחשבונות שלנו לעוצר הונגריה — אפילו בסיועו האדיב של בנו¹²³ — לשוא; הוא ביצר להאמין לשריו. שהטעוהו, אך לא לנו. צירות הונגריה בשווייץ הודיעה על הקרנת הסרט על זוויות הגירוש, וגם הדו"ח הזה היתה הוכחה שלא ניתן להכחשה. לבד מזאת התרשם העוצר מאוד־מאוד גם מן המאמר „האבירים“ מן ה„זורנאל דה ז'נב“,¹²⁴ שהצלחנו להעביר אליו הודות לבנו. בצורה אובייקטיבית אך לגלגית דן המאמר את ההונגרים כ„האומה האבירית“ ומגיע לססקנה כי הגירושים מהווים כתם לנצח. מיקלוש תורטי נוכח לדעת כי כבודה וחריבה של הונגריה מזדהמים עלידי הוועות של הניאנדרמית ועלידי האנוס של החפנים מפשע אל תוך השאול שבחוץ־לארץ. הוא נתן ביטוי לכך בתאריך מאוחר יותר — אולי בספטמבר¹²⁵ — באמצעות נאום בראדיו שעורר סנסאציה.

מועצת היהודים המזמרים

גירוש נמשך בהונגריה המערבית. בשום מקום אחר במחוזות אין יותר יהודים, מלבד בכודאפשט ובסביבותיה הקרובות ביותר. הכנסיות מתלוננות אצל שרים כי גם היהודים בעלי האמונה הנוצרית שייכים לתחום טיפול המועצה המורכבת מחברים יהודים.¹²⁶ הממשלה, מלאת רצון טוב והתחשבות, מקימה מועצה ליהודים המזמרים, שתדאג לענייני המזמרים.¹²⁷ התוצאה: התפרצות קדחת אדווה של המרת הדת בקרב יהדות הבירה, הנכחת לדעת באיזו סכנה היא שרויה ובאובדן העצות שלה היא נאחזת אפילו בקנה־קש כדי להיחלץ ממנה. בצורה עלומה מסתובבות שמועות כי המזמרים החדשים לא יגורשו,¹²⁸ וכי תינתנה להם הקלות שונות. השמועות הללו משוללות כל בסיס, בכל זאת איש מלבדנו לא הטריח את עצמו להכחישן. מה שודאי הוא, כי ליד לשכות הכנסיות ובתי־הפילה עומדים תורים ארוכים של בנ־אדם המאמינים בכל דבר שיש בו משום תקווה עבורם.

ביקאשמגריאר ונסיון ההפיכה

הניסאות מסביבות בודאפשט מרעברים לבית־החרושת של ביקאשמגריאר, מקום שם מכינים את הגירוש. עכשיו נעשו הזוועות, למען אלה שסברו כי נוח יותר פשוטו כמשמעו לא להאמין בהן — והן באמת בלתי־ניתנות לתיאור — קלות מאוד להתבנות — הזוועות שביצעו משך הגירוש של יהדות הונגריה, הגאנדארמים מכים את הקורבנות כמעט עד למותם, שודדים מהם הכול, מפשיטים אותם עד עורם ונדחסים במאותיהם לקרונות־משא כדי להתחיל את מסעם הגורלי. הגרמנים מעולם לא מקבלים מספיק רכבות לשיגור, אך מספק מחנה ביקאשמגריאר, המאוזר אנדראָשִׁי,¹²⁹ ממלא אחר תביעותיהם בשגעון פאנאטי. המלאכה דחופה, שכן הגרמנים חשים כבר בהתרככותם המידית של ענני סערת אי־שביעות הרצון ברחבי המדינה.

באקי וחבר מרעיו מתכוננים לעשות שימוש ביחידות הבטחון של המחוזות שרוכזו בסביבות בודאפשט גם למטרה אחרת מלבד הגירוש. ויסליצני מצוי פת, וגם פרנצִי. הם הקימו את המטה שלהם בבית המחר, ועכשיו הם מניחים כי הניעה העת להלום באותם הדונגרים המחזיקים בדעות אנטישיות יותר, המעזים כבר להתנגד לתכניתיהם. הם מתכוננים למזכיר־המדינה של ראש הממשלה, אישטוואן בארצִי,¹³⁰ סבורים כי הוא הרוח הרעה של תעוצר. אולם הקשר נתגלה מוקדם מדי, תעוצר מזעיק באופן כחול את חטיבת השריון של אַסטרֶגוס, ובכך ההפיכה נכשלת באיבה.¹³¹

אגדות על מתנות בתוככי הונגריה

פסיכוזה מסוימת משתלטת על יהדות בודאפשט. אין אף משפחה יהודית שאינה חשה צער עמוק על קרובי משפחה שגורשו כבר מן המחוזות. למצב זה של עניינים יש לייחס את השמועות המתפשטות על קבוצות יהודים שנתרו בהונגריה, אך הועברו למחנות באיזה מקום אחר במדינה. לא עובר יום בלא שמישהו מופיע ובפיו בשורות חדשות כלשהן. באחד הימים לוחשים באוזן כי באחת מתחנות־הרכבת, בפרגרי בודאפשט, עומדות רכבות־משא דחוסות ביהודים המצפים ליציאתם לקצה השני של המדינה. אנו משגרים הבילות־מזון לאותה התחנה, אולם לא מגלים שם שום רכבת עם יהודים, והמודיעים שלנו מסבירים כי הרכבות הללו עם המטען שלהן לא חלפו בתחנה האמורה וגם לא באחרות. אחר־כך מביאים האנשים את הידיעה כי אלפי אחינו לאמונה מוחזקים בסביבות קאשה, במחנות הסגורים כמעט הרמטית, שהוקמו בחוות מסוימות. אנו מסמיכים בני־אדם, אשר להם הקשרים המתאימים והם חופשיים לנסוע כדי לבדוק את העניין: הם אינם מגלים שום מצקבות המתנות העלומים האלה, שהם גרעינים לעולם שלם של אגדות. מילא, שמועות נוספות על מתנות־כביכול של יהודים ברחבי המדינה מגיעות ללא הפסקה.¹³² הנני בודקים את כולן, לא חוסכים בהוצאות, אך התוצאה בכל המקרים שלילית, והננו יכולים לסכם בעצב כי כל יהדות המחוזות גורשה זה מכבר, ובאף אחד מן המחוזות כבר לא מצויים אחינו לדת. מיהדותה של הונגריה רק זו של הבירה, למרות אבידות אישיות, קיימת כגוש שלם, אחרוני המוהיקאנים של יהודי הונגריה.

10 ביולי

התאריך שנקבע לגירוש יהדות הבירה היה ה-10 ביולי.¹²¹ אחד מחברי המועצה שלנו נפגש פעמים אחדות עם בנו של העוצר, ודרכו גודע לו על התאריך והתכניות הקשורות בו. הדברים שקדמו: מכתבו של מלך שוודיה, דינסי-יוחשכונת מציריות והנגריה שבחוף-לארץ, מתחת המאחרת של המדינות הנייטרליות, ולבסוף התערבותן של הכנסיות.¹²² שיכנעו בסופו של דבר את ראש המדינה בדבר אמיתות ההודעות שלנו. כתוצאה מכך אוסר העוצר באופן החלטי המסך הגירויים ומצווה זאת על סטואי ועל באקי, השפעת אנדרה ובאקי נחלשה משום נסיון ההפיקה שלהם.¹²³ סטואי וכנופיותו גם אינם יכולים לעמוד כלחץ המופעל עליהם על-ידי העוצר.¹²⁴ המדינות הוותיקות והכנסיות: ה-10 ביולי חולף ולפי שעה הגירוש של יהדות בודאפשט לא מבוצע. סטואי מודיע על-כך לארכיבישוף שרידי במכתב המנוסח בוהירות רבה,¹²⁵ כי שרידי אינו מוכן להימנע משיגור איגרת-חרושים אשר צוטטה קודם-לכן, אלא אם-כן יקבל קודם אישור בכתב.¹²⁶ יחידות הג'אנדארמריה עוזבות את בודאפשט ובכך מוקל סבלם של היהודים הרוחשים יחד בבתים עם המוכב הצהוב, במידה ניכרת.

הרכבת שבה לקישטרצ'ה

אייכמן ומפקדי ה-ס.ס. לא שבעו כלל נחת סממנות העוצר ומנסיגתם של הג'אנדארמים. הם מסתכלים מהיבט אחר ושונה על הפעילות של המועצת היהודית, משוכנעים כי אנו היינו אלה שהזינו את כל האישים המתקבלים על הדעת כדי להציל את שארית היהדות. 150 קלנסי ה-ס.ס. של ויסליצני אם לא היו נעורים בג'אנדארמים לא היו מסוגלים לבצע את גירושם של כ-200,000 יהודי בודאפשט.¹²⁷ אייכמן זועם, וכדי לשחרר את כעסו הוא מצווה על הכנסת 1,500 יושבי המחנה בקישטרצ'ה לקרונות.¹²⁸

כאשר זה החל, מיד גודע לנו על כך. חוצקנו את העוצר, את ראש הממשלה, את שר-הפנים, את כל הציריות והכנסיות ללא-דיחוי, וביקשנו עזרה כדי לטנוע ביצוע הגירוש הנוסף. הוד שעה קיבל העוצר תשובה חיובית משר-הפנים, את מתאות הציריות הנייטרליות ושל השליח האפיפיורי, זאת הויטו של הכנסיות, המתנגדות בהריפות לכל גירוש נוסף ומסתמכות על מכתבו של סטואי, לפיו הופסקו הגירויים אחת ולתמיד.

העוצר מצווה על שר-הפנים להתזיר את הרכבת, אם אומנם כבר עזבה, לקישטרצ'ה. לויטנאנט-קולונל של הג'אנדארמריה, פרנצי, מקבל את הצו; סרן לולאי¹²⁹ והג'אנדארמים שלו נעים לתחנה¹³⁰; והרכבת, שנמצאה במעבר בבודאפשט, מוחזרת לקישטרצ'ה.

אייכמן מברית 1500 בני-אדם

אייכמן נחרד נוכח עובדה זו שקרתה בחונגריה ונוכח העותו של העוצר לבטל הוראה מוטעם ה-ס.ס. באמצעות איום בכוח צבאי. הוא חש כי יוקרת הגיסטאפו וה-ס.ס. בסכנה והכשלון מטריף את דעתו.

מפי מודיעים בפמליית העוצר ובמשרדי הממשלה נודע לו כי אגו שתועקנו את הכול כאשר יצאה הרכבת מקישטרצ'ה. הוא מצוה על כל חברי המועצה שלנו להתייצב בשוואבתי (הר'שוואבים) בִּידוֹ ביולי¹⁴² בשעה 8 בבוקר. לא היה לנו אפילו מושג קלוש מדוע. תחילה תוחזקנו משך שעות בחדר שנאסר עלינו לעזבו. הטלפון נותק ולא יכולנו להתקשר עם איש. לבסוף בא קצין ס.ס. בשם הונטש¹⁴³ והזמין אותנו להיכנס לחדר; הוא היה ממלא־מקומו של אייכמן, והתייעץ אתנו ללא סוף בנושא סר־טעם לחלוטין: כיצד ניתן לפזר את האווירה טעונת הפאניקה של תחזות. והתייעצות נמשכה משך כל אחר־הצהריים; שוחררנו רק אחרי 8 בערב.

לא ידענו מה היו הכוונות והיו לנו הרגשות רעות עמוקות מאוד. למחרת בבוקר היה הכל ברור: שעה ששהינו בהר השוואבים, תקפה יחידת ס.ס. כפיקודו האישי של אייכמן, את מחנה־הריכוז בקישטרצ'ה, גיתקה את קווי־הטלפון, פרקה את הנשק מעל הג'אנדרמרים. את היהודים, שכבר ניצלו קודם־לכן, דחסו לתוך קרונות והבריחו אותם מן המדינה בקצב של רכבת מהירה. כאשר יכולנו להתערב, הם כבר היו מעבר לגבול; היה כבר מאוחר מדי.

מיצעד ראווה של ה־ס.ס.

כבר היינו בימים הראשונים של אוגוסט; עד כה כבר הובילנו שר־הזמן. לפי העמדה הרשמית של הממשלה לא יבוצעו יותר גירדשים. אייכמן ואנשיו, נוסף לכל הפגיעות ביוקרתם, אינם רוצים כי יהדות בודאפשט דווקא תישמט מן האחיזה שלהם.¹⁴⁴ ונמאיר ווינקלמן מופיעים לראיין אצל העוצר ומתייחסים לתסכמ עם הממשלה והענגריות תקובע כי הם בלעדית אחראים לפתרון השאלה היהודית. הם דבקים ברעיון גירוש יהדות הבירה ומאיימים כי יבצעוהו בכוחות עצמם.¹⁴⁵ אם לא תבוא עזרה מצד הג'אנדרמריה. העוצר דבק בסירובו ללא־היסוסים.¹⁴⁶ אייכמן טס לברלין ובשובו מפגין נישא מאיימת עוד יותר. יחידות ה־ס.ס. בסביבות בודאפשט לא חדלות מלהתעצם במיספרן.

לפי מה שנמסר עליידי בנו של העוצר לאחד מחברי המועצה שלנו,¹⁴⁷ הבירה חסרת כל הנגה, רק יחידות קטנות של צבא סדיר ושוטרים נכונים, שעה שהיא מוקפת טבעת אמיתית של יחידות ה־ס.ס.¹⁴⁸ ה־ס.ס. חופשיים לעשות כרצונם, אין אפשרות להביא יחידות הענגריות טריות, כי הגרמנים עוקבים אחר כל תנועה של צבאנו בקפדנות מירבית.

בוטים ובטוחים, וכדי להפגין זאת, עורכות יחידות ה־ס.ס. במלוא נשקן, מיצעד גדול בחוצות בודאפשט.¹⁴⁹

גם אגו ידענו את העובדה כי בלתי־אפשרי להתנגד לתביעה הגרמנית משך זמן ארוך והתוצאה הסופית תהיה כי ה־ס.ס. יבצעו את גירושנו. לא נוכחת בבירה שום עוצמה מספקת כדי למנוע זאת.

כיצד לגרום לכך כי יחידות הענגריות תובאנה לבודאפשט בהסכמת הגרמנים?¹⁵⁰

זאת היתה מטרתנו העליונה. הכנו תכנית מסוכנת ושגעונית והתחלנו לחשוב כיצד לבצעה.

הכפילות של פרנצי

חלק נכבד מטראנסילבאניה שוחרר זה מכבר. הצבא הרוסי הביא את החופש ומתקרב לנהר טיקה.¹⁵² צריך להיות עיוור כדי לא לראות שהמלחמה בהונגריה לא תאריך וקביעת מועד סיומה הוא זכות בלעדית של הצבא האדום. הנאבקים למען סיומה של המלחמה חסרת-הטעם מתרכזים סביב דמותו של העוצר. נראה כי עוד מעט גם הונגריה תצא מן המלחמה.

לריטנאנטיקולוגל של הג'אנדארמריה פרנצי, אופורטוניסט רקוב עד לשד עצמותיו, שהיה מן המבצעים עד הסוף את גירוש יהודי המחוזות, נוכח לדעת גם הוא כי מתקרב מיסגור חד והוא מתרחק בכך הרבה. פרנצי, אשר בפיו שתי לשונות, הגיע למצב פסיכולוגי אשר אנו מחליטים להרחיק ממנו.

משך שיהותינו חזר פרנצי והצביע על העובדה כי הגירושים בוצעו לפי תביעה גרמנית ישירה וכל הוועדות בוצעו על-ידי הגרמנים עצמם. מעולם לא שכח להדגיש כי הוא, אישית, חופשי לחלוטין מכל אחריות. אנו, כמובן, ידענו היטב מה עשה האיש, אך שיחקנו את משחקו של המשתכנע מכוזנותיו הטובות ורגשותיו האנושיים. הרחקנו לכת עד כדי כך שהשמענו באוזניו כי הוא האיש היחיד העשוי להציל את יהדות בודאפשט מן ההשמדה הודאית, ואם ישיג זאת יוכה בכך לתהילה ולכבוד בני-קיימא, שכן ירחץ את כתם הדם על שם האומה.

התפקיד הלם את טעמו של פרנצי. הוא קיווה בוודאי, כי בדרך זו תישכחנה הוועדות הקשורות בגירוש במחוזות, שנלוו לשמו. הוא אפילו ביקרני פעמיים במעוני¹⁵³ ותעזהיר על נכונותו להתנגד לגרמנים כדי להציל את היהודים, אם יקבל תימוכין מצד כוחות מתאימים. הוא רצה כי אנו נסדיר לו ראיון עם העוצר.¹⁵⁴

התייעצות סודית

כפי שחזכר קודם לכן, המצב היה כך שאי-אפשר היה יותר להתנגד לתביעות הגרמניות, כי אז יבוצע גירוש יהדות הבירה על-ידיהם בלבד. תוכננו תכנית גדולה ומסובכת כדי למנוע שזה יקרה, ולצורך כך נעזרנו בפרנצי. שעה שביקר אצלי נזדמן בלש במנזרי¹⁵⁵ שחקר אותי. פרנצי מאוד לא רצה לפגוש את האיש ולבסוף כאשר היינו לבדנו הסכמנו עמו כדלהלן:

תוך שמירה מירבית על סודיות — מלבדי רק שני חברי המועצה היו בסוד העניין — אנו נשיג עבור פרנצי ראיון עם העוצר, המבטיח לו תמיכה בלתי-מוגבלת כדי להפוך את התכנית למעשה. פרנצי מקבל על עצמו לשכנע את הגיסטאפו בדבר אמינות הג'אנדארמריה וישוחח על הגירוש עם אייכמן. כדי לבצע זאת יבאו עד כמה שאפשר ג'אנדארמים, אך גם שוטרים מפרי המחוז¹⁵⁶ ויחידות צבא נאמנות. העוצר יתנגד לכך, כביכול, אך איש לא ישים לבו לכך. מפקדי היחידות

שתוכננה יוחלפו בקצינים אשר הוא בוטח בהם. הרכבות, הדרושות לגירוש, תהיינה מוכנות אף הן. בית־החרושת ללבנים הנודע־לשימצה בביקאשמגיאיר יוכן שוב למלאכה, הוא יגודר ויינקטו צעדים כדי לבצע את איכלוס הקרונות מתוכו. בקיצור, הכל ייעשה כדי להטעות את הגרמנים; הם עשויים לחשוב כי היום שנקבע לגירוש הוא משהו ממש; תוך כך כל ההחידות הנחוצות אמורות להגיע ולהיות כפופות למפקדים שניתן לסמוך עליהם¹⁴¹; הוזה אומר יהיו כוחות מספיקים כדי להיות עדישים מול הכוח הגרמני המצוי. וכאשר ההכנות יגיעו לנקודה הדרושה, יום או יומיים לפני המועד שנקבע לגירוש, יודיע העוצר לגרמנים בתזכיר כי כל הגירושים אמורים, והוא תקיף בדעתו לכפות זאת בכוח הנשק, אם זה יתא נחרץ. עשויה להיות התנגשות, אם אין למנעה, אך סברו כי הדבר מאוד לא מתקבל על הדעת כי דווקא בשל השאלה היהודית ירצו הגרמנים בניתוק.

כדי לבצע את התכנית המסוכנת הזאת היה הכרח בסודיות מוחלטת. מלבד שלושתנו מן המועצה, כלומר אני, ד"ר וילהלם ד"ר פטה, רק העוצר, בנו, פרנצי וסגנו סרן לולאי היו בסוד העניין. למחרת כבר הייתי בארמון בברדה, לברש בהליפה יומימית אפורה, עליתי בבית־מדרגות אחורי ונכנסתי לחדרו של העוצר.¹⁴² הנשתי כי יקבל את פרנצי תוך 24 שעות; האחרון יצא מן הראיון כאיש־סודו של העוצר וכמבצעה של התכנית הסודית.¹⁴³

דאגותיו של פרנצי

פרנצי היה מודאג גם בשל הפאשיסטים. מה יעשו המוניחים שעה שייווכחו לדעת כי הגירושים שתוכננו היטב לא יבוצעו? כך קרה כי חבר המועצה ד"ר פטה הסדיר פגישה בין פרנצי ואיש הפארלאמנט הסוציאלי־דמוקראטי קאבוק¹⁴⁴ ומנהיגם של פועלי המכחת קאראצ'ני.¹⁴⁵

אשר לגבי הרי כבר מ־1918/1919 הייתי בקשר מתמיד עם כמה מאישיה הבולטים של המפלגה הסוציאלי־דמוקראטית, וכך גם עם מפלגתם, וכאשר בראשית שנת ה־20 — תקופת הטרור „הלבן” — רצו לגזול מן הסוציאליסטים את הקואר פראטיב הגדול שלהם, עשיתי כל שהיה ביכולתי כדי למנוע זאת, וגם הצלחתי בכך.¹⁴⁶

משך המשאומתן תוזריר שלהם שוחחו קאבוק, קאראצ'ני ופרנצי על הסיוע שתפעלים יכולים להושיט נגד הגרמנים, במקרה של שינוי החזית. אני הסתפקנו בויכונה של החתייעצות, אך לא השתתפנו בה.

הכנות לגירוש

באמצע אוגוסט מכין אייכמן תכנית מדויקת וקובע את התאריכים איסתי יילקחו יהודי רחוב מסויים לבית־החרושת ללבנים שבביקאשמגיאיר. התחלה אמורה היתה להיות ב־26 באוגוסט.¹⁴⁷ סביב הבירה מתרכזים הקרונות הדרושים; כן מגיעה היחידה של ויסליצני והכובעים עם „גוצות החרנגול” מטילי ואימה;

הג'אנדארמים מופיעים אף הם בחוצות בודאפשט. הצידויות תוחות כיצד הן עשויות להיות לעזר, ואלנברג מטיל מלוא האנרגיה שלו בהטלת מצור על משרדים ממשלתיים! היהדות נרגשת נדאואת, הפחד והיאוש גברו עליה. אנו מותקפים, מאשימים אותנו באזולת-יד, ועלינו להחזיק את הפה התום אפילו כלפי אחינו, כי אנו יודעים שהגנו מוקפים מלשינים, ודיה מילת אחת ויחידה שיאזין לה מי שלא צריך, כדי שתסוכל התכנית הנועות שלנו עוד לפני שתחבצע.

באשר לגבי שלושתנו, שידענו על התכנית המסוכנת, אך מאורגנת כחלכת, העשויה להציל את יהדות בודאפשט מן הגירוש שאין לחמוק ממנו בדרך אחרת, היינו אחוזי ספקות: היעמד הפעם פרנצי בדיבורו?

יהודים אחדים מסתלקים

אחדים ממנהיגי היהדות האדוקה מתייאשים מן המאבק; כחמישים יהודים ניגשים לרכבת ומצליחים להגיע לבוקארשט.

הבריתה נעשית ידועה בין הנמלטים היה גם אחד מחברי המועצה¹⁵¹ — אייכמן נתקף בזעם; אין להניע אותו לשום דבר. משך יום הוא בוחן את נסיבות הבריתה; שוב רשום מזמין אותנו לראותו; מבסת להגיענו לדבר: האם ידענו עליה מראש? כדי להיות בטוח הוא מצווה לאסור את חבר המועצה ד"ר יאנוש גאבור, והיה עלינו להסתער עליו משך שבועות רבים בדבקות, עד אשר נעתר לשחררו. אך מאוחר יותר תפסותו הפאשיסטים והאיש המבריק, שנתן את לבו בעבודתו למען תקהילה, נהרג מחוץ לגבולות המדינה.

אנו נאסרים

אייכמן מכין את הגירוש. הוא רוצה כי הכל יילך חלק ומשום-כך הוא מצווה לאסור אותי ואת עמיתי חברי המועצה, את ד"ר ארנה פטה וד"ר ארנה וילהלם, את שלושת האנשים שהגו את התכנית הנועות העתידה למנוע את הגירוש; נחבשנו, יחד עם בני-משפחותינו ככלא של מחוז פשט.¹⁵²

המאורע מגביר את הפאניקה שאחזה ביהדות; סבורים כי היא סמש לפני הגירוש. אנו עצמנו היינו סוערים; הגחנו כי פרנצי, שאין לסמוך עליו, הלשין וגילה את כל התכנית. מתקבל על תדעת כי אייכמן החליט להחזיקנו בבית-הסוהר עד אשר יחל גירוש יהודי בודאפשט. אך העוצר התערב ואנו שוחררנו.¹⁵³

ב־21 באוגוסט מבקש הגיסטאפו רשימת השמות והמענים של חברי ופקידי המועצה; הם זקוקים לה כי — כך שמענו — תוכנן שהגירוש יתחיל בנו ובסגל שלנו. רצינו כי הגרמנים יאמינו כי אין אנו יודעים על החטיפה הממשמשת ובאה; כך היה זה חבר המועצה ששוחרר וזכה בחופש רק יום קודם-לכך,¹⁵⁴ שהלך להגיש השוואבים כדי להגיש את הרשימה.

המביצע מתחיל

התאריך שנקבע מתקרב במהירות; כל התכנות בוצעו; המוצעה ביקשה את הצידירות לכנס התייעצות על העניין וכדי להגיש מחאותיהן נגד הגירוש.

ב־22 באוגוסט מתאספים הנציגים הדיפלומטיים הנייטראליים; היו"ר הוא השליח האפיפיורי אנג'לו רוסה; הם מחליטים להגיש לעוצר תזכיר של מחאה מופגנת. בו ביום אחר־הצהריים אכן הגיש התזכיר לשר־המשפטים.¹⁴⁸ העוצר מקבל מידע שוטף על ההליכים האלה. בהתאם לתכנית על הממשלה להתנגד לגירושם בהסתמך על מחאותיהן של המדינות הזרות.¹⁴⁹

סטיואי חולה זה מכבר; ממלא־מקומו, שר־האוצר רמג'ישנלר אינו מעז להעביר את תזכיר ההתנגדות לגרמנים; גם חברי ממשלה אחרים אינם מעזים. מי שמציל את המצב הוא פרנצי; הוא מעז. הוא מבקר אצל אייכמן, ומצהיר כי ממשלת הונגריה אינה מסכימה לגירוש, וכי יחידות הצבא והג'אנדארמריה, שהובאו לבירה, תתנגדנה בכוח הנשק, אם יהא צורך בכך, לכל נסיון אלים מצד הגרמנים. זועם כולו מכעס, נוכח אייכמן לדעת כי הטעותו, ברם אין הוא מעז לתורות על שימוש בנשק אלא פונה לברלין לקבלת הנחיות.¹⁵⁰ תשובתו של היטלר מגיעה בליל ה־24 באוגוסט¹⁵¹; מתקבל על הדעת כי הבחין בשינויים, כי אייכמן מצהיר על נכונותו להיכנס למשא־ומתן כדי להשיג הסכם חדש עם ממשלת הונגריה ביחס לשאלה היהודית.

רק מאוחר יותר — ב־25 באוגוסט — מעז רמג'ישנלר להגיש את התזכיר ההונגרי, המתנגד לכל גירוש נוסף, לידי השגריר וזנמאיר.¹⁵²

אולם אנהנו, שלא יכולנו לפרסם ברבים את מלאכתנו, למרות שלא נהנינו מאהדת אחינו לאמונה, שמחנו בחלקנו להיווכח כי תכניתו המסוכנת — תודה לה' — היתה להצלחה ובתודמנות השנייה מנענו¹⁵³ בעד גירוש יהדות הבירה.

הסכם חדש: ריכוז

ממשלת סטיואי כשלה והגרמנים כורתים הסכם חדש עם יורשתה, ממשלת לאקאטש. הגרמנים טענו כי 200,000 יהודי בודאפשט רק צורכים, אך לא מייצרים דבר, וזאת במדינה המנהלת מאבק. החילה גולו את זכות העבודה מן היהודים, דחפום לבטלה־שלא־מרצון ולאחר־מכן מצאו כי הבטלה הזאת הינה בבחינת פסע. מתוך כך הגיעו להסכמה כי יש להרחיק את היהודים מן הבירה, יש לרכזם במחוזות ושם להעבירם.¹⁵⁴

דעתנו היתה כי תכנית הריכוז הזה — פרנצי אמר לנו כי זו הדרך היחידה להציל את שארית היהדות — מביאה עמה סכנה גדולה במקרה שתוגשם. כפי שהגרמנים הבריחו את עצורי קיסטרצ'ה, ומאוחר יותר את אלה של שְרוואר,¹⁵⁵ הם יוכלו לעשות כך עם המחנות העזובים והכלתי־מוגנים במקומות רחוקים של המדינה.

הממשלה הכניסה להסכם שנחתם עם הגרמנים את הסעיף כי המחנות במחוזות

חייבים להתנהל על בסיס תקנים אירופיים ועל תצלב האדם ההונגרי לפקח על כך. הסעיף הזה היה לעזר רב.

פרנצי, שמונה לטפל בעניינים היהודיים,¹⁷ חותר בזהירות רבה לבצע את הסכם הריכוז במהירות. הוא עורך טיול ממונע לכפר טורקה,¹⁸ כדי לבדוק מקום לאחר המחנות; הוא מתכוון לשגר את הקבוצה הראשונה, ברגל, תוך 24 שעות. מיד התקשרנו עם שר הפנים בונצוש, והצבענו לפניו כי מקום המחנה אפילו עוד לא נסקר, לכן בלתי אפשרי להתחיל בריכוז; וזה יהיה בניגוד להסכם. מ. בונצוש קבע שאנחנו צודקים, זימן אליז את פרנצי למחרת היום, והורה לו לבדוק כל מקום שנועד למחנה תחילה על ידי מפקח מטעם הצלב האדום ועל ידי מנהל שיהיה עלינו להעמיד לרשותו.

הצלב האדום צידד בנו באומץ ללב והוועדה שהוקמה למטרה זו לא מצאה משך חודש ומחצית החודש אף לא מקום אחד בכל הונגריה המערבית שהוא, מתאים לאיסוף לפי התקן האירופי.

בינתיים הצלחתי להתקבל לראיון אצל העוצר.¹⁹ שוב התגנבתי דרך בית המדרגות האחורי, בבגדי רחוב, מבלי שיכחינו בי. הסבתי את תשומת לב העוצר למצב המסוכן העלול להיווצר עם הריכוז. ממש כפי שקרה לאלה מקישטריצה במצבם הבלתי רגוע כאשר הוכרחו מן המדינה. היהודים במחנותיהם הבודדים שבמחוזות עלולים להילקח בכוח. הם עשויים להיות מופצצים ממוטסים מוסוים.²⁰ התייחסתי לנאום המרשים של העוצר, בו הצהיר כי יש לתקן את הטעויות המכאיות ויש למחוק את הוזהום שדבק בסל הכבוד של הונגריה. העוצר הסכים לנימוקים שלי והצהיר כי למרות ההסכם שהושג עם הגרמנים לא יהיה גירוש. את אשר הבטיח, קיים. לשווא פנת פרנצי אל העוצר כדי לבצע את ההסכם עם הגרמנים.

המירוץ עם הזמן

היתה לנו גישה אל שרי ממשלת לאקאטושי. עם שר הפנים בונצוש ועם שר המשפטים בלאדאר²¹ סיכמנו תכנית והירה כיצד להקל במצבם המסוכן של השרידים היהודים במדינה שכבר חשו בעול הגרמני.

לא חדלנו מלזרז את אנף הבטחון הציבורי של משרד הפנים לשחרר את הקרבנות שסבלו זה זמן רב במחנות הריכוז ללא כל סיבה שהיא. מדי יום ביזמו הגנו מבקרים אצל הפקידים הנוגעים בדבר, מנסים להחיש את ההתייעצויות עם הגרמנים על סגירת שיסגור את העצורים ואת ההכשרים שבידיהם לידי השלטונות ההונגריים. התייעצויות ומשא ומתן ממושכים נמשכו בין השלטונות ההונגריים לבין הגרמנים עד אשר לבסוף ההונגרים, מואצים ללא הרף על ידינו, השיגו זאת. העניינים לא התנהלו בעדינות וגם לא במהירות. בעזרתו של יעץ האגף פראקי,²² נפתח בית הכלא של מחוז פשט ויכולנו להחזיר את העצירים המשוחררים לידי משפחותיהם. במחנות הריכוז של קישטריצה והורטייליגט משתחררים אלה ששולחו שמה אפילו בלא פקודת מעצר, אחר בא תור האחרים והמחנות מפורקים. אחרי מרידות כה רבה, מאות רבות של משפחות חשות בשטח קטנה כאשר אהוביהן זוכים מחדש בחירותם.

כמה שלטונות הונגריים מציינים כי הכטלה הכפיה על היהודים הדחוסים לתוך הבתים המצויינים בסוכב צהוב, היא אכן שעוריה; יש לעשות משוג בנידון, תהא זאת אפילו רק אחיות-עיניים, כי בידי השלטונות ההונגריים דבר-מה כדי להתגאות בו שהשאלה היהודית עדיין מטופלת.¹⁵² כך קרת לפי דוורא רשמית והודות ליד העזרת של פיקוד הגייס הצבאי נוצרו יחידות העבודה היהודיות. מינהל אדיר מתארגן יחד עם הג'אנדארמריה והצבא כדי להגשים את התכנית הזאת. כל זאת כדי למשוך את הזמן, זה ארץ לא פחות מחודש כדי לגייס בסך-הכל 2,000 איש כדי לעשות את העבודה.

בינתיים היינו כמגע מתמיד עם מפלגות האופוזיציה שהיוו את חזית-העצמאות, שניסתה לעודד חנועת התנגדות. נזכר זאת נתנו לרופא הצבאי, המאיר ברקת,¹⁵³ ששירת במשרד המלחמה, 100,000 פגנה. לויטנאנט-גנרל של המשמר לן ריכוז בידי את החושים הצבאיים של התנופה הגיל; פמו דנו כיצד לעשות שימוש ביחידות העבודה כבודאפשט בהתנגדות המוויינת. מסרנו רשימת שלהן, בה ציינו את מגוריהן, לידיו, והתכנית היתה כי ברע המתאים תינתן הנחיות לכל פלוגה באיזה קסרקטין עליהן להתייצב לשם קבלת נשק.¹⁵⁴

אסון הגרמנים בממשל הורטי גודעז. בראשית ספטמבר פורסם ב"פלקישר קאובאכטר"¹⁵⁵ מאמר ובו אוהרת המורה לבעלות-הברית של הרייך כי לא יתירו יותר בוגדנות, וכל הנסיגות לעבור אל האויב ייתקלו באנרגיה גרמנית ובנשק ויושמו לאל. לא היה ספק לגבי הנמען של האוהרת: זו היתה הונגריה, שכן באותו הזמן כבר לא היו יותר בעלות-ברית. הכנתה של הפיכת באמצעות הפאשיסטים ההונגריים, אנשי "צלב-החץ", היתה כבר בעיצומה, תחילה בסודיות מוחלטת, אך מאחר יותר באופן יותר ויותר גלוי, הסבנו תשומת-לבו של העוצר לכך, כי לפי ידיעתנו, הנשענת על מידע רעל הצהרות שלנו, הפאשיסטים מודיינים, הכול סיפרו כי המנהיג הפאשיסטי סאלאשי נסע במכונית של ה"ס.ס.", וכי מנהיגים פאשיסטיים בולטים מתגוררים במטה הגיסטאפו בהר-השוואכים והיילי ס.ס. שומרים עליהם.

לויטנאנט-קולונל פרנצי, הדו"פרצופי ובעל התושים החדים, מרגיש גם הוא כי משהו עומד להתרחש. במעמקי לבו נוטה הוא לפאשיסטים ול"ס.ס.", וכפי שנתברר מאוחר יותר — הוא אף הגיע אתם לידי הסכמה.

באחד הימים הוזהרגו באופן אישי כי הגיסטאפו מתכוון לחסל את שלושת החברים הבולטים ביותר של המועצה היהודית, הווה אומר את פטה, את וילהלם האוהי, אנו ובני-משפחותינו נאלצנו לעזוב את מגורינו. כל לילה לנו אצל מישהו אחר.

ה-15 באוקטובר

בראשית אוקטובר, באחד הלילות, נחטף הגנרל קונסטאנטיין באקאי,¹⁵⁶ מפקד הגייס של בודאפשט, איש סודו ואמונו של העוצר, עליידי הגיסטאפו, עת יצא מרכבו לפני מגוריה. פירוש הדבר היה התגרות לאי-מוסווית בעוצר; וב-15 באוקטובר איירע השינוי לרעה שגרם לתאוצה מכריעה באירועים שהתפתחו במהירות.

בנו של העוצר, מיקלוש הורטי הצעיר, הונע לפגוש שני אנשים, שאמורים היו להיות שליחים אנגלרסכסוניים,¹⁸¹ עמיהם קיים התייעצויות ממושכות אודות הפנית בחזית. ב־15 באוקטובר נערכה פגישה נוספת בין שני האנשים והורטי הצעיר, אך בהמשכה הם הסירו את המסווה שלהם והודו כי כסוכני הגיסטאפו. האיש הצעיר ניסה להמוק, אך נורה ונחטף. ללא ספק הכינו הגיסטאפו והפאשיסטים והונגריים בעוד מועד את כל הרדש לפרובוקאציה המכרעת אשר כללה הצבת המלכודת הזאת.

היתה זאת הפתעה כאשר הודיע העוצר בראדיו על הכניעה. כמו שנתברר אחר־כך לא היתה לו תמיכה צבאית מתקבלת על הדעת; הראדיו, הבניינים הציבוריים, הגשרים היו כמעט ללא משמר. לגרמנים היתה זו מלאכה קלה מאוד; הפאשיסטים המוויינים במכונות־ירי, וחילי הצבא הסדיר ענדי סרטי תשדוד עם הסמל הפאשיסטי, השתלטו על הראדיו ועל כל הנקודות החשובות של הבירה. רק המשרד בארמון המלכותי נשאר נאמן לעוצר, אך עד מהרה גברו עליו כוחות חוקים ממנו.

השינוי היה בבחינת הפתעה גם למנהיגים הלא־מוכנים של המפלגות שהתרכזו בחזית־העצמאות,¹⁸² כי הוא אירע ברגע כאשר תנועתנו היתה שרויה בשלב של השגת נשק. ויון יהדות העבודה אמור היה להתחיל רק למחרת היום. שום התנגדות מאורגנת לא פעלה; הטאנקים הגרמניים המשיכו לנוע ותוך שעות ספורות נחקרו כל עקבות מעשי האיבה. כמה אנשי שירות העבודה שהיו להם כלי נשק מתו מות גיבורים ברחוב נִיפְסִינְהָאז בקירבת כיכר טֶלְקִי.¹⁸³

הפאשיסטים עלו לשלטון ללא צורך כמעט למחוץ את ההתנגדות. ועתה החלו ארתם שלושות החודשים שאין דומים להם בתולדות האנושות. שלושה חודשי רצח ושוך ללא תגבלה; אנרכיה מוחלטת ברחבי הונגריה.

שלושה חודשים בקיצור

משך הראיון הסודי¹⁸⁴ מסרתי לעוצר כי הפאשיסטים מוויינים באמצעות הגרמנים. התשובה היתה כי הוא במצב, בו הוא יכול להתמודד עם כל נסיון של הפיכת הממשל, ולרשותו כוחות צבא מספיקים למחוץ כל נסיון כזה באיבו. ההתפתחות הראתה כי זה לא היה כך כלל ועיקר והעוצר הולך שולל. ב־15 באוקטובר נטלו הפאשיסטים את השלטון בקלות רבה הודות לעזרה הגרמנית. לויטנאנט־קולונל פרנצי הצטרף לפאשיסטים, וכך — נמסר לנו — ציווה להסיל את וילהלם, את פטה ראוחי¹⁸⁵; הווה אומר אותם חברי המועצה היהודית שהכירו את מעשיו, את השינויים שעבר קצין הג'אנדארמריה הפרשע, שאין לסמוך עליו, שהיה מסוגל לכל. משום־כך השילוש שלנו נאלץ היה להישאר בהחבא ולהשתמש בשמות בדויים. למרות זאת נשארו במגע מתמיד עם שאר חברי המועצה¹⁸⁶ ועם אלה שעשו הכל כדי לעזור ליהדות הסובלת; לעתים קרובות נפגשנו בשעות הערב והיו לנו התייעצויות על מה שיש לעשות.

הבישוף של גיור, שמאוחר יותר שילם בחייו משום רגשותיו האנושיים,¹⁸ הבישוף של וספרים וסר קאבאלר, היזיר הבלתי־נלאה של אגודת הצלב הקדוש, עשו חבל שניתן היה לעשות; הם ביצעו אפילו את הבלתי־אפשרי. הודות להשפעתם מצאו אוטללים רבים מקלט בבתיים דתיים, מגורים, כנסיות וכיו"ב, לפני שפתחו הפאשיסטים באיסוף ללא־רחמים.

הציריות מוציאות מכתב־הנגה, ותובעות חסינות למען מיספר גדול של משפחות יהודיות, שהן נתינתן כביכול, הנרדפות על צוואר. הודות למכתבי הנגה אלה מוחזרים מיספרים גדולים ומדהימים של עובדי פלוגות הכפיה מגבולות המדינה, ממגרש־הספורט של „קישק“, מן ה„טאטרואל“¹⁹ ומבית־החרושת ללבנים באובודה חוזרים גברים ונשים רבים לבתיהם. הרבה יותר מיסמכים כאלה מוצאים מאשר סוכם עם הממשלה, והציריות תובעות להן הוכחות להקים גיטאות נפרדים, מוגנים, עבור „נתינתן“, כדי שהן תוכלנה לספק להם מזון, תרופות וטיפול רפואי במקרה של מחלה. מר ואלנברג, מזכיר הצירות השוודית, לא מתעייף לעולם, עמל יומם ולילה, מציל חיי אדם, נוסע, עוסק במשא־ומתן, טאיים בניתוק הקשרים הדיפלומטיים, עומד כמגע עם הממשלה ההונגרית — בקיצור, משיג דבר־מה העושה אותו לאיש עסור הילה של אגדות. הצלב האדום הבינלאומי, עם מר בורן²⁰ בראשו, מגיש גם הוא את כל העזרה האפשרית נגד התתקפות של הברבאריה. ואם אלה שעמלו למעננו כשלו לסכור את חשתוללות עושי־הרע הפאשיסטים; אם התוצאות שהושגו לא מספקות את התביעות, יש לזקוף זאת על חשבון הכוחות האדירים, עמהם היה עליהם להיאבק, ולא למונותיהם האישיות.

למרות היותנו מוסתרים, קיימנו מגע בליינתק עם המועצה, והצלחנו ליצור את התנאי המוקדם לעזרת הכספית הבלתי־ניתקת לנצרכים ולאספקת הגיטו, כפי שזו נעשה בשעתו ביחס למחנות־הריכוז והשבויים. מחוץ־לארץ באו אמצעים עליפי מעני ומענו של וילהלם. איראפטר היה לבצע את אספקת הגיטו בצורה מושלמת, כפי שהיינו רוצים; אין לתאשים אותנו בשל כך, היו תנאים מסויימים אשר לא היתה לנו כל שליטה עליהם.

במרתף עצירה־הסקה תרשוב, בו הסתתרתי, חולה וקודח, משך ארבעה חודשים — חליתי בדלקת ריאות — חשבתי רק על שארית קהילתנו, ומעולם לא חדלתי להתפלל לה שיעלה רצון מלפניו ולכל הפחות אותו החלק של היהדות ההונגרית שנוחר בכודאפשט בגוש יציב, יזכה להישאר בחיים ולראות את רגע השיחרור. כל־בדמים זה, אייכמן, שרצה לחטוף אותנו, חיפש אותנו אפילו ערב הסלת המצור על בודאפשט.

יטיל את האבן הראשונה...

הנבלתי את עצמי לתת כאן תיאור קצר של עשרת החודשים המועזעים האלה. צריכים היו לכתוב ספרים עבירים כדי להטיל אור על כל הפרטים של אירועי עשרת החודשים האלה; ימי חול וחגים היו הייגרה; תקופה ללא יום שקט, ויום ללא רגע שקט, היה כאוקיאנוס של מים סוערים, גאות הסוחפת הכל, הורסת

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה

הכל אשר בדרכה. קהילתנו כולה היתה בחזקת סכנת מוות מתמדת; אלה שנשארו בחיים הם אתוביה של ההשגחה. רק נגדתי באירועים; שעה שדנתי בהם רק סקרתי את תבעיות ודשמתיו את אשר ביצענו כדי לפתור אותן. רציתי להבהיר את השאלה: האם עשינו פחות מכפי שיכולנו.

האיש, אשר כוחות שלא תלויים ברצונו הגיעוהו לעמוד בראש הנידונים, סוקר את הפרטים של העניינים ובא לשאול את עצמו: האם שגיתי בהודמנות זאת או אחרת? האם לא עשיתי דברים שצריכים היו להיעשות? ובראותי את אבידותינו האדירות ואת השאריות הגמדיות, את המעטים, אשר עודם חיים — האם פלא הוא כי ירד הוא למעמקי גששו כדי לבחון את מצפוננו?

לפני עריכת הסקירה הזאת נלחמתי עם עצמי עד לכאב; היו לי ייסורי מצפון גדולים. קריאה ושימוש בה יאפשרו לקורא למצוא תשובות לשאלות המציקות לו עצמו; אראו יידע את התוכן הפנימי של מעשינו. מי שבאותם הזמנים ובאותו המצב הרגיש יכול היה לעשות משהו אחרת, משהו יותר ויותר טוב, ישיל את האבן הראשונה בנו.

הערות

94. משמעות דברי מחבר הזמירות כאן, לעג, כמובן.

95. השעה חברי המועצה: שטרן, פטק, וילהלם, כהרפרינקל, פרידיגור — שירתו גם במועצה הקודמת, ויש רגילים לסברת כי מונט עלישי המלצתו של שטרן. נוסף להם מונט עלישי כתבטיטוני (נוסח) מצוי ב,כתביאישומי, א', ע"פ 196—197); העיתונאי שדוריר טרק (Sándor Török), כנציג היהודים המזרחיים; יו"ר יודף גאגי (József Nagy), הרוסא הראשי של בית'ההולים היהודי (הוא מונה עליסמך המלצת אחד מחוליו, פקיד מגיארי בביר); כן מונה יאנוש גאבור, היועץ המשפטי של הקהילה כששט (מיניור בא לפי בקשת הנאצים, מכיוון ששימש כקפיוקישור מטעם המועצה עמדם בשל ידיעותיו המעולות בשפה הגרמנית); ובאותה הזדמנות מונה גם הרב בלה ברנד.

96. Béla Berend, אולי אחת הדמויות המזרחיות ביותר ששלו ב 1944 ומאז שטריות במחלוקת. עוד לפני מינויו היה קשור באישים הנגריים האירונים ימניים'קיצוניים. הוא עצמו טען, כי גיצל קשריו עמדם כדי להתווכח ולשכנעם שהם „טועים"... בין השאר יצא נגד הנוסח המזויף של התלמוד, שדופץ עלידי אחד משדנאיישראל, השקפתו של הרב ברנד היתה כי אין בשום אופן להפלות לטובה את המזרחיים בהשוואה ליהודים הדבקים באמונת אבותיהם. היתה לו דופעה „מהפכנית"יכביכול, שכן טען כרבים שאין ליהודים מה לעשות בהונגריה — וזאת בניגוד בולט לאמונת ההנהגה היהודית המסורתית והמיושבת. אליבא דברנד יש לפתור את השאלה היהודית באמצעות הגירה כפויה, אך מאורגנת היטב. ברנד מונה שנית — ייתכן משום קשריו — גם לאחר ההפיכה של אמצע אוקטובר 1944. לאחר 1945 הואשם וטורשע כפושע'מלחמה תידון לעשר שנות טאטר, אך ב' 1948 זוכה מכל אשמה עלידי ערכאה גבוהה יותר. הינו לארצות'הברית ומאוחר יותר עבר לבריטניה. בשתי הארצות פעל כרב רפורמי.

97. Zoltan Bosnyák, מנהל בית-ספר תיסה, אידיאולוגי אנטישמי הונגרי, לאחר חבוש טיבה מנהל, המכון המניארי המדעי לחקר השאלה היהודית. היה עורך ראשי של שבועון השיטנה "Hare" ("מאבק"), עם התמוטטות ההגות הגרמנית באביב 1945 ברח לגרמניה. בושניאק היה בין הממליצים על חברותו של הרב ברנד במועצה (ראה: "ליוואי א", ע' 129; "ליוואי ב", ע' 168).
98. עד ל־19 במאריס 1944 נמנעו חילות-האוויר של בעלות-הברית המערביות מתקיפת שטח הונגרי, לשמרת זאת ביצעו הסובייטים שתי התקפות-אוויר על בודאפשט כבר ב־1942!
99. עלונים ברוח זו הוצאו והופצו על-ידי פעילי מסלוגת הימין הקיצוני.
100. הכוונה להתקפות (יום ולילה) של ה־4/3 באפריל 1944, מלבד פגיעה בשורת בתר ויקוק שבמרכזי הבירה ההונגרית, נפגעו גם רובעיהם של פרעלים ודלת-העם שבסמוך למטרות הצבאיות (ר', כתב-אישום, א', ע"ע 99–102).
101. לפי מקור אחר השתתפו בוצעות — שכן היו הללו נצודות-התרמה, בהן השתתפו לצד נציגי המועצה היהודית, על-סירוב מורים ומורות, כ־60–70 יהודים — גם נציג מטעם עיריית בודאפשט (ר', כתב-אישום, א', ע' 102).
102. שני חברי המועצה שנעצרו היו וילהלם וכהן-פרנקל, קולטאי, סגנו של היין, נטל אותם עמו אל הרי-השוואבים הנודע-לשימצה, שם נפגשו אישית עם אייכמן שאיים עליהם כי ילמדו לקח (ר', מונקאצ'י, ע"ע 43–46). מזכיר-המדינה באקי הורה להודיע מעל גלי תחנת-השידור של בודאפשט, בתוספת הפרשנות, כי השניים חובלו במאמץ השנת הדידות... במוסקבה קלטו עורכי תחנת-השידור בשפה המגיאירית ע"ש קושוט ("Kossuth-Rádió"), שנחלה בידי הגולה הקומוניסטית, את הודיעה בצורה מעוותת. בשידור תחנה זו מן ה־10 באפריל 1944 עשו מנשי חברי המועצה היהודית שני פקידים של מועצת עיריית בודאפשט... (ר', כתב-אישום, א' ע"ע 140–141).
103. לאור תיוס, ה־4 באפריל 1944.
104. תוחלט בסך-הכל על חרמת 1,500 דירות: (ר', כתב-אישום, א', ע' 102).
105. נציגי המועצה הואשמו לא אחת בשחיתות ובקבלת שוחד (ראה: "ליוואי א", ע' 80; "ליוואי ב", ע' 196).
106. בראשית זכרונותיו ציין המחבר כי ידע את אשר עשו הגרמנים במקומות אחרים, אם כך, כי אז חייב היה לדעת, כי לגרמנים היתה מדיניות ברורה בכל אחת מן הארצות הכבושות: הם רצו להסוך את מנגנון המיסוד היהודי לפישה דברים. במקרה הזה של החרמת הדירות, והוא כבר המקרה השני כפי שתארים שטרן (המקרה הראשון היה, כזכור, הפצת צויר-ההתייבבות למחנות-הריכוז), בו עשו השלטונות המגיאיריים שימוש דומה במנגנון המועצה — בהסכמת שטרן ועמיתיו.
107. זהו טיעון מצניין ביותר שהוא, למעשה, הצד השני של הביצת הנאצים ההונגריים, להוציא להורג מאת יהודים תמורת כל הירג-הפצצות בוצרי. באיזו מידה היתה השמועה פרי הדמיון, הוכח מעמים אחדות מאוחר יותר כאשר בשת ההפצצות של בעלות-הברית המערביות נפגעו עשרות בתים על דייריהם היהודים, כך, למשל, בהתקפת-האוויר על הבירה ב־19 ביוני 1944, נפגעו ישירות 11 בתים, "יהודיים"; 116 יהודים נהרגו, 342 נפצעו (ר', כתב-אישום, ב', ע' 357). בהתקפה אחרת, שנערכה ב־2 ביולי 1944 על בודאפשט, נהרגו 89 יהודים בעלי נתינות בריטית ואמריקאית: (ר' ברהם, ע' 455, המביא מובאה מאחד הדו"חות של ונמאיר). השגריר הנאצי עצמו ציין כי ידוע לו על קיום תצפולת-לחש מוצלחת, הקושרת את התגברות ההפצצות בהרחקתם העתידה של היהודים! (ר' שם, ע' 429), כאשר לגבי מיקום

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה

הגיס בבודאפשט: בתחילה סברו להקים גיטו מרכזי (ר', כתב־אישום, ב', ע' 345), אולם התכנית הונת נגדה דווקא משום ההבנה כי בשעה ההפצצות לא יוסצץ הגיטו, בעוד ששאר הרובעים יהיו כוחות זרוע של בעלות־הברית... לבסוף מוכנס להקים את הבתים המיוחדים ליהודים ולפזרם על־פני הבירה כולה, כאילו היתה לוח שהטט (ר' כתב־אישום, ב', ע' 253). מצוי מיסטר־עבודה של משרד־הפנים ההונגרי, הנשא תחיתו של מזכיר־המדינה אנדרה, ובו הפסקה הבאה: "...אין זה רצוי כי רובעים גדולים יטהרו מן היהודים בעת התקפות־האוויר, כי אוכלוסי הרובעים הנוצריים יהיו חשופים במיוחד להתקפות־הטיהור של האויב, שעה שעל הגיטו יחוס..." (ר', כתב־אישום, א', ע' 362).

108. József Szentmiklóssy, הממונה על ענייני הדיור במועצת עיריית בודאפשט ב־1944. נראה כי מתוך רגשות אנושיים שיחף פעולה עם המועצה היהודית. למעשה קשר קשר עם אישה נגד הרשות לה היה כפוף, מזכיר־המדינה אנדרה (ר', כתב־אישום, ב', ע"פ 345–347).

109. Raoul Wallenberg, בן משפחת הבנקאים השוודית המפורסמת. ב־1944 מזכיר הצירות השוודית בבודאפשט. אחר מאבק־גבורת למען יהודי הונגריה נאסר בידי הסובייטים, ולפי ודעתו־הודאתו של כירשצ'וב נפטר בכלא ב־1947. קיימת מונוגרפיה על פרעלו: J. Léval, Raoul Wallenberg regényes élete, hősi küzdelmei és rejtélyes eltűnésének titka, Budapest, 1948.

110. תריכט בוצע מה־17 ביוני ועד ה־24 בו.

111. החל מה־25 ביוני הורשו היהודים לעזוב את בתיהם רק בין השעות 14.00–17.00.

112. החל מ־23 ביוני 1944 צומצמו מנות־המזון של היהודים.

113. לפי, "ליוואי א'", ע' 212, הגיש את סכתבו של מלך שוודיה הציר דניאלסון ב־1 ביולי 1944. קיימת סברה כי המדובר במברק של גוסטאב ח' ששוגר ב־30 ביוני 1944. הנוטה הצרפתי המקורי של המדבר הזה מצוי ב, כתב־אישום, ג', ע' 58.

114. כבר ב־11 ביוני 1944, כלומר עוד לפני כואו של ואלנברג, ביקשה הצירות השוודית לפעול למען הצלת ילדים, נשים וקטנים, אך בפנייה הרשמית לא נאמר כי הכוונה ליהודים...

115. Angelo Rotta, שליח הכס הקדוש בהונגריה מ־1930 ועד 1945. זקן הסגל הדיפלומטי, כבר במשך חודש אפריל התקשר עם הממשלה המגיאירית בבקשו כי הטיפול ביהודים, בעיקר במזמרים שביניהם, יהיה שקול וסובלני יותר. מחאתו החריפה הראשונה בנדרון הונגריה ב־15 במאי 1944 (ראה: "ליוואי א'", ע"פ 179–180; "ליוואי ב'", ע"פ 197–198). מחאה נוספת הונגריה ב־5 ביוני 1944 (ראה: "ליוואי א'", "ליוואי ב'", ע"פ 199–200).

116. Jusstinián Serédi (מקדום: György Szepucsek) (1884–1945). מ־1927 ראש הכנסייה הקתולית בהונגריה, בעל תואר ארכיבישוף, מכוח החוקה המגיאירית בכיר אישי הצמרת של המדינה, חבר הבית העליון של הפארלאמנט.

117. הבישוף של Veszprém היה יורף מינדסנטי (József Mindszenti). פעילות מיוחדת שלו למען הצלת היהודים לא ידועות ברבים, אולם אין זה מן הנמנע כי אומנם פעל למען הצלת יהודים. שאלה אחרת היא מדוע לא בינהו בעל הזכויות בשטח, כי בעת חיבורם של הזכויות כיהן מינדסנטי זה מכבר כארכיבישוף של הונגריה. נראה, כי שטרן היה ע' לעבודה כי חינה של מינדסנטי מ' כבר בעיני שליטי הונגריה שלאחר 1945 ולא רצה להעלותו ולרוממו — שנית — כמציל יהודים. קיימת גם האפשרות שמחבר הזכויות התכוון לבישוף העיר הסמוכה, סיקשפהרואר

- (Székesfehérvár), לאיוש שבוי (Lajos Shvoy), שאכן פעל למען היהודים, אך שטרן לא ידע בברור את גבולות המחוזות הכנסתיים.
118. József Cavalier, יו"ר, האגודה של הצלב הקדוש, ארגון שנוסד וטופח על-ידי הכנסייה הקתולית ההונגרית למען הבאת דבר הנצרות אל היהודים.
119. Ferenc Szálasi (1897-1946), קצין צבא בדימוס, ממנהיגי מפלגת „צלב־החץ־המאשיטית“. אחר תפיסת השלטון על-ידי מפלגתו, בעזרת הנאצים, ב־15 באוקטובר 1944 — „מנהיג־האומה“, מפיץ „פיתור“ מניארי. הוצא להורג כפושע־מלחמה ראשי.
120. הניסח המלא של „אגרת־הרוצים“ מצוי ב„ליוואי א׳“, ע״פ 188-191. היא הוקראה מעל דוכנן של כנסיות מעטות בלבד. זאת מכמה סיבות:
- א) הצנזורה המדינית התערבה וטענה העברת האגרות המודפסות באמצעות הדואר;
- ב) כמה משלוחי־דואר אומנם יצאו וגם נתקבלו במחוזות כנסתיים אחדים, אך עוד לפני שהילקו את האגרות לכמרים, הורה הארכיבישוף שרידי עצמו לא לתקיאן, בקבעו שהן נוצרו אך ורק להסברה בקרב הכמורה...;
- ג) ביום שנועד להקראת האגרה, יום א׳ ה־ע ביולי 1944, בוצעו התקפות־אוויר מרובות על שרי הונגריה. רוב שטח המדינה היה נתון במצב של אונקיה לסן שעות לפני־הצהריים. משום־כך קיימה עבודת הקודש בכנסיות מעטות בלבד, בעקבות השתלשלות זאת של העניינים כתב הארכיבישוף שרידי מכתב לבישופים ובו הסביר את דרכו לדיחיו עם אישי הממשל ההונגרי בבעיות היהודים המסורים והאחרים (ראה: „בתביא־שום“, ג׳, ע״פ 115-121 | רייסלינגר, ע׳ 468).
121. טעות במקור; התאריך צריך להיות 29 ב־יוני 1944. לגבי האגרה כולה נראה כי עותק ממנה היה מונח לפני מחבר הזכרונות בשעת הכתיבה; זאת משום שהמובאות שלו זהות לגמרי עם המקור (אם־כי יש מקום להנחה ש„אגרת־הרוצים“ הגיעה לא רק לידי אנשי הכמורה).
122. הקטע הזה של זכרונות שטרן דושתק — מילה במילה — בספריו של ליוואי: „ליוואי א׳“, ע״פ 263-264; „ליוואי ב׳“, ע׳ 305. במכתבו אל המבלבחד בנובמבר 1972 טען ליוואי, כי הראה כתב־יחיד של ספריו למחבר הזכרונות ומכאן הכפילות. מכל מקום, בקטע מדובר בגירוסם של יהודי נאגיווארד (Oradea-Nagyvárad) [לפי גירסה אחרת — של יהודי דברצן (Debrecen)], ר׳ „ליוואי א׳“, ע׳ 268; הווה איסר ארבעה עמודים אחר תבאת הקטע סתר את מיקומו (היהודים הובלו, כביכול, לטרזיינשטאט. המרט הוצג בהצגת בכורה „עילסית“ בשגרירות הנרמנית בברן, בירת שווייץ, לציני דיסלומאטים מוזמנים (ר׳ „ליוואי ג׳“, ע״פ 222-224).
123. בנו של העוצר, מיקלוש הורטי הצעיר (Miklós Ifj. Horthy), מקודם ציר הונגרי בבראזיל. עם שובו ממקום כהונתו ניסה אכזי לשחשו בפעילות מדינית, ביחוד אחר מות אחיו הבכור, שהיה מטלא־מקום העוצר ונחרג בנסיבות סוגיות בחיות המזרחית. מטעם המעצמה היהודית קיים אחד מן הסגנים של מחבר הזכרונות, ארנה פטה, קטרים אטיצים עם מיקלוש הורטי הצעיר. לפי עדותו של פרודיגר במשפט אייכמן ביום 25 במאי 1961 היה פטה בבהינה „persona grata“ עם משפחת העוצר.
124. נראה כי מחבר הזכרונות טעה לגבי השיתק השווייצרי. מאמר בנותרת, „האבירים“ איטנס פורסם, אך לא ב־Journal de Genève. כ־אם בהוצאת צרפ של העתון St. Gallener Tageblatt ב־29 ביולי 1944 (ר׳ „מונקאצ׳“, ע״פ 200-202). כמו־כן פורסם ב־Gazette de Lausanne מאמר פרי־עטו של Georges Rigassi. המאמר הסתיים במשפט הבא: „...כל זה, הרצח והגירוש, בוצעו בידי האומה ההונגרית, הנוצרית, האצילה והאבירית“ (ר׳ „ליוואי ב׳“, ע׳ 229). מכל מקום, העוצר הורטי התרשם כל־כך, עד כי ב־30 באוגוסט 1944, בטקס סיום קורס הקצינים המרכזי של הצבא המניארי ראה לגבון להשיב. הוא אמר בין השאר: „...בעיני כל

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה

העולם היינו תמיד האכזריים; אם מתוך אי-הכרת המצב נפגעה יוקרתנו, אנו נתקן אותה... (ר', מונקאצ'י, ע' 223).

125. לגבי התאריך טעה מחבר הזכרונות; גאוס העוצר הושמע בראדיו רק ב־15 באוקטובר 1944, עת הודיע הורטי כי ביקש שביתת־נשק מידי בעלות־הברית. במשפט היחידי בגאוס שהתייחס ישירות ליהודים נאמר: „...בפי שעה זאת במקומות אחרים, נטל הגיסטאפו לידי את הטיפול בשאלת היהודית, ברוח הידועה, הנוגדת את תביעות האנושיות...” (ראה: Kerekes, Magyarország és Ádám – Juhász – Budapest, 1961, p. 480. *in a második világháború*).

126. הארכיבישוף שרידי מתה לראשונה בגדון כבר בסוף מארס 1944 (ר', כתב־אישום, ב', ע' 53–54).

127. סר־הפנים הונגרי, יארוש, מינה את מועצת היהודים המזורים ב־14 ביולי 1944. כתב־המינוי ראה: „כתב־אישום, ג', ע' 152–153; טיוטת תקנון המועצה ראה: שם, ע' 140–146.

128. אין זה מן הנמנע, כי דווקא הנאצים היו מעוניינים בהפצת השמועות הללו, כדי לתרום לצירוף הכרתם של המועצמים לגירושם. מאידך, היהודים היו שרויים במצב נפשי מעורער עד כדי כך, שדיה היתה הצרה צדדית של אי־ידיעות, או כומר נמוך־דרגה, כדי שתזכה ותקבל כנפיים – ואזי היא שיטשה אות ובשורה להצלה המיחלת מציפורני מכות־ההשמדה הנאצית־המגיארית...

129. על סיוטתו המקורית של Andrassy ראה: „ליוואי א'י, ע' 229; „ליוואי ב'י, ע' 251.

130. István bárczilási Háyosy (1882–1953), מזכיר־המדינה במשרד ראשי הממשלה הונגריים משנת 1928 ועד 1944. הוא ניהל את הפרוטוקול של ישיבות הממשלה.

131. עד היום לא התברר אם הנסיון להפלת העוצר הורטי היה רציני או מדומה בלבד. יש הסבורים כי הקושרים רצו „להרוק מסביבתו של הורטי את בעלי ההשפעה הרעה”. במקרה של כשל התכוננו להטיל את האשמה על „מפלגת צלב־החץ”. דבר הקשר וכן המדימה האחרונה נודעו לאנשי „צלב־החץ” והם, עם מנהיגם סאלאשי בראש, נחשפו להלשין על הקשר הנרקם אצל ראש הממשלה סטויאי ואצל הגרמנים (ראה: Macartney, C. A., October Fifteenth, Vol. II, Oxford, 1961, p. 306).

132. הכוונה למהנות של היהודים המגורשים, שכן מהנות המגויסים לפלוגות של עובדי־כפיה (כל הגברים היהודים בגילים שבין 18–48, עם מעט יוצאים מן הכלל) נמצאו ברחבי הונגריה.

133. התאריך הזה אינו ברור כלל. ב־6 ביולי 1944 הורה העוצר הורטי להפסיק את גירוש היהודים. דבר זה מתברר משיחת טלפון של ראש ממשלת הונגריה, סטויאי, עם השגריר הגרמני וזנמאיר (ר' ברהם, ע' 425). לעומת זאת הודיע יארוש, סר־הפנים המגיאר, מאוחר יותר לזנמאיר, שהוא מוכן לתת ידו להמשך הגירוש, אפילו בעקפו על־ידי כך את הוראת הורטי! (ר' שם, ע' 441).

134. יש להוזהר ולהדגיש, כי הכנסייה הקתולית – בניגוד לתביעתם של השליח האפיסיורי ונציגי הציריות הגייטראליות, הרימה את קולה רק למען היהודים המזורים. ראשי הכנסיות הפרוטסטנטיות נקטו עמדה דומה.

135. מזכור, היה מזכיר־המדינה באקי ממנה על כוחות הג'אנדארמריה. הורטי סבר בנראות, במידה מסוימת של צדק, כי באקי, ואולי אף שר־הפנים יארוש הממונה עליו, הם בין יוזמי ההפיכה נגדו. העוצר חרד כי אלפי הג'אנדארמים, שרוכזו בבודאפשט ובסביבתה לצורך גירוש יהודי הבירה, ינצלו על־ידי הקושרים הזוטמים

לתיאורו. ב־7 ביולי 1944 זימן הורטי את מפקד הג'אנדרמרים, מארשאל־המשנה פאראגו (Faragho), אל ארמונו הנורה לו להרחיק מיד את 3,000 סיקודיו מן הבירה. מפקד־המשנה שלו הוזעקו אור ליום ה־8 ביולי אל הארמון ונצטוו להישמע להוראת העוצר מיד. כיום שבת, ה־8 ביולי 1944, ניתן אות אזהרה מפני התקפת־אוויר באזור הבירה, בלא כל הודעה אחרת מוקדמת, כפי שהיו נוהגים לשדרה בראדיו. לא היו כל סימנים למטוסי בעלות־הברית המצריה, אולם הבירה הוחזקה במצב אזהרה משך שעות. אות הארבעה ניתן רק בצהרי היום. מיד פשטו שמועות כי הג'אנדרמרים הוזעקו מן הבירה! קציני צבא מניארים, מנאמניו האישיים של העוצר הביאו כוחות שריון לביראפשט ותפסו בו עמדות; כן הוזעקו כמה יחידות אחרות שחגו בביראפשט וחזרו בוץ מצב הכן. כל זה כדי לנטרל כל נסיון מצד הג'אנדרמרים.

136. ב־7 ביולי 1944 זימן הורטי את הגנרל לאקאטוש (Géza Lakatos; 1890–1967) — קצין צבא בכיר, מקודם מפקד הגייס המגיארי ששובר לגונן על הרי הקארפאטים במני הלחץ הסובייטי) כדי להעמידו בראש ממשלה חדשה, במקום זו של סטויאי; אך לאקאטוש סירב. בספר שאין המצב בשל לא לחילופי שלטון ולא לעיניה גלוי עם הנאצים בשל הרתת איש־אמונם סטויאי (ר' Macartney, C. A., op. cit., p. 806). הוראתו של הורטי לבטל את הגירוש המתוכנן של יהודי ביראפשט הוא צעד נועז בתהליך הקרע הגובר בין הגרמנים להונגרים.

137. נוסח המכתב ראה: „כתב־אישום“, ב', ע"פ 126–129.

138. הנאי הארכיבישוף שרידי, כפי שהוצגו במשא־ומתן שהיה לו עם שר־המשפטים בממשלת סטויאי, איש־טוואן אנטאל (István Antal), שביקר ב־6 ביולי 1944 אצל ראש הכנסית הקתולית כשליח־מצוה מסעם ראש־הממשלה, היו בדלקסן; א) תיקון שיוותי החוק; ב) הוצאת היהודים המטורים אל מחוץ לתחולת החוקים ובייחוד הגירוש; ג) תחזית המגורשים; מסירת מידע למאמינים על המשא־ומתן שנוהל עם הממשלה.

139. זאת הנקודה המכרעת בה־א הדיעה: בלא שיתוף־פעולה אמין ואוהד מצד גורמי שלטון מניאריים לא היו הנאצים מעולם יכולים לגרש את יהודי הונגריה למחנות ההשמדה. אם הגירוש היה צריך להתבצע בידי עוצבת המיבצע המיוחדת של אייכמן בלבד, הוא לא היה מתבצע!

140. ב־14 ביולי 1944.

141. Elde László Lullay, סרן בג'אנדרמריה, שליחו של לויטנאנט־קורנל פרנצי.

142. הג'אנדרמרים „זירטו“ את רכבת מגורשי מחנה־הריכוז בקישטרצ'ה, במקודתו של העוצר הורטי, בעיריית הטוואן (Hatvan), — כ־60 ק"מ מזרחית לביראפשט — ולא בהיות הרכבת במעבר בבירה, כדברי מחבר הזכרונות. הרכבת לוותה על־ידי מש"ק 6 ר' אנשי־ס. שלא יכלו, ומסתבר שגם לא רצו, להתנגד לכוו הג'אנדרמרים העדיף (ר' „ליזואי ב'", ע' 237). פרודיג'ר טען בעדותו במשפט אייכמן, כי הורטי הצעיר שיגר את שליחו האישי כדי לעצור את הרכבת (עדוהו מיום 25 ביוני 1961).

143. תאריך זימון המוצעה על־ידי אייכמן אינו ברור. מחבר הזכרונות קבע את ה־17 ביולי 1944. „ליזואי א'", ע' 238, 1 „ליזואי ב'", ע' 255, מצביעים על ה־19 ביולי. בכתב־אישום, ב', ע' 314, צויין כי התאריך הוא ה־18 ביולי 1944, ואילו בע' 422 מדובר ב־19 ביולי...

144. Otto Hun(t)sche, המומחה המשפטי, כביכול, של אייכמן.

145. הנאצים הששו שיתודי ביראפשט — על סף גירושם — יתקוממו, כאמיהם בוארשה; הם ביקשו לקדם פני אפשרות כזאת על־ידי הדפסת כרוזים בהם קראו ליהודים

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה

146. "להתגב בשקט לעבודה..." (ר), "ליוזאי ג'י", ע"פ 252-253, עד כה לא נמצא כרוז כזה.

147. האיום הזה היה איום טרם לחלוטין. שני הצדדים ידעו זאת יפה. בידי הגרמנים כבר לא היה כוח צבאי משלהם לביצוע, הפתרון הסופי בהונגריה, זולת עוצבת המיכצע של אייכמן ובה כ-150 איש. מאידך, בסוף יולי או ראשית אוגוסט 1944 עוד לא חבוינו הנאצים למען הדחתו של השגריר הורטי.

148. הורטי שיגר את ראש לשכתו הצבאית, הגנרל בלה טיקלוש (Béla Tildos) אל היטלר, הפיתרר קיבל אותו לראיון לסחרת בסיון ההתקשקות של ה-30 ביולי 1944. היטלר הטעים באוזני השליח, כי הוא יודע על כוונת הורטי להרוויח את סטוואי מראשות הממשלה ובאותה הזדמנות לפטר את שני מזכירי המדינה במשרד הפנים המגיארי, אנדרה ובאקי (ראה: Macartney, C. A., op. cit., p. 307).

149. ארנה פטה.

149. מיספר החיילים הגרמנים בהונגריה בתקופת הכרונה אינו ברור. הורטי הגויס בלא ספק עת קבע שמיספרם היה מחצית המיליון! (ראה: Miklós Horthy, Egy élet Magyarországon, Buenos Aires, 1958, p. 263). ההיסטוריון הצבאי המגיארי אלבדי (Ignác Olvedi) סבר, כי בקיץ 1944, לפני כניעתה של רומניה, שהו בהונגריה 70,000-65,000 חיילים גרמנים (ראה: Adalékok Horthy és a Lakatos "kormány katonapolitikájához" in Századok (103) 1969/1, p. 29). המלחמה של מטכ"ל הצבא הגרמני — KTB/OKW, IV, p. 829 — ככולל פירות מדויק, לפי שמו בהונגריה: דיוויזיות חייר מס' 389, דיוויזיות פרשי ה"ס.ס. מס' 8 ע"ש (Florian Geyer), דיוויזיות פרשים נוספת של ה"ס.ס. (כנראה מס' 22, שהתארגנה במערב הבירה ההונגרית, באזורי הכפרים בעלי האוכלוסיה הגרמנית), דיוויזיות הגרנאדירים של ה"ס.ס. מס' 18; דיוויזיות ה"ס.ס. נוספת החול בהרכבתה, אבל היא לא הוקמה; ייתכן והכונת לדיוויזיות הפאנצרגרנאדירים של ה"ס.ס. מס' 16. כן שהו על אדמת הונגריה יחידות אימון של הילתאזאיר הגרמני. היתה גם דיוויזיות ליטוד שריון, אך היא הוצאה במאי 1944.

150. קיימת סברה שהמיוצעד נועד להרשים את תושבי הבירה, כי כוחם של הגרמנים, למרות מפלותיהם הממושכות, עדיין שמם. המיוצעד נועד גם לאזן ולנטרל את הידיעות שסששו על שביתת הנשק קרובה. אגב, כוחות המיוצעד נעו בעיגול; אותן היחידות נצו פעמיים באותו המסלול, כדי ליצור רושם גדול יותר (ר), "ליוזאי ג'י", ע' 271).

151. מן הסתם היתה זאת גם מישאלתו של העוצר הורטי — מסיכות אחרות לגמרי.

152. זכרונות של מחבר הזכרונות בוגד בו שוב. הצבא האדום חדר לטרנסילבניה ב"6 בספטמבר 1944. לשטח הונגרי ממש הגיעו הסובייטים רק ב"23 בספטמבר. כעבור יום, היינו ב"24 בספטמבר 1944, הגיעו לקו החר טיסה.

153. הפגישת הראשונה בין פרנצי ונציגי המועצה, וילהלם ופטה, התקיימה ב"9 באוגוסט 1944. נכחו בה עוד: קסטנר, מטעם ועד ההצלה, ומשה קראוס, מטעם המשרד הארץ-ישראלי (ראה: "ליוזאי ג'י", ע' 269; "ליוזאי ג'י", ע' 314). פרנצי טען שהגרמנים מתכוונים לפעול בכוחות עצמם, אם לא יקבלו סיוע מצד המגיארים. הם התכוונו לפשוט מדי לילה על כמה בתים שהיו מאוכלסים ביהודים ולגרש את דייריהם. בבית-החרושת ללבנים של ביקאשטמגאר תופיעה יחידת ויסליצני. כן החל בריכוז קרונות רכבת. לפי פרנצי, שהציג תכנית מוכנה לפני באי הפגשה, קבע אייכמן כי ב"22 באוגוסט 1944 על המשלות הראשון לצאת את בודאפשט. הסיום המשווער של חיסול יהודי הבירה היה צריך להיות ב"16 בספטמבר 1944. מסתבר, כי כניעתה של רומניה טרפה את כל הקלפים האלה בצורה מכרעת!

154. לפני פנייתו אל המועצה היהודית הופיע פרנצי לפני ראש הממשלה סטויאי וזה קיבלו בנוכחות השר אנטאל. פרנצי מסר ד"ר מלא על הגירוש והאשים את מזכירי המדינה ואת הנאצים בכל הוועות. סטויאי קיבל את פרנצי גם פעם שנייה ואז נכחו השרים החשובים אימדי (Béla Imreidy) והלמאן (Bálint Hóman). פרנצי ביקש מסטויאי שישתדל אצל העוצר שיקבלו לראיון (ראה: „ליוואי א", ע' 268; „ליוואי ב", ע' 312).
155. מחבר הזכרונות התגורר ברובע מס' 4 של בודאפשט, שהיה אחד הרובעים המפוארים של הבירה, ב"ג 3 ut Bék.
156. בערים מעטות בלבד פעלה משטרה; במחוזות ובשאל היישובים כבערי העדה פעלה הג'אנדארמיה ככוח שיטור פנימי.
157. מסובר כי המציא המיגרי העליון — העוצר — כבר לא היה יכול לסמוך על כל קציניו.
158. ביקורו של שטרן אצל העוצר הורטי הוא היכחה ברורה עד כמה טובים היו קשריו עם צמרת השלטון.
159. פרנצי טען שבסביבת בודאפשט לא מצויים יותר מכ-1,800 אנשי ס.ס. טישון זה לא היה נכון אותה שעה. כדי לנטרל כוח זה, כביכול, הורה פרנצי לרכז בבירה 5,000 ג'אנדארמים. מאוחר יותר, ב-1945, שעה שנחקר כבר עלי ידי המשטרה המדינית, ציין פרנצי כי הורטי אמר לו: „...לא איכפת לי כלל לאן לוקחים את היהודים הקטנים, [אבל] לא אסכים לגירוש היהודים העשירים והחשובים...“ (ראה: „ליוואי א", ע' 270; „ליוואי ב", ע' 315). אפשר לייחס את המשפט הזה של העוצר לדמיונו של פרנצי. אולם קיימת גם התבטאות אחרת, דומה, המיוחסת גם הוא לעוצר, אס"כ בם היא מכלי שני בלבד. בשעת ביקור נימטין של מזכירי המדינה באקי אצל הורטי, אמר לו הורטי, כדברי עדותו של באקי ב-1945: „...הינך מקציני הוותיקים... אני יודע שהינך נאמן לי... היום קיים צורך במגיירים טובים ביותר... אני שונא את היהודים מגאליציה ואת הקומוניסטים. החוצה עמם מן המדינה, חוצה! אבל גם אתה רואה, באקי, שיש הונגרים טובים בין היהודים, כמו־למנוי? הנה למשל חרין הקטן וידה, הלא אלה מגיירים טובים? לא אוכל להרשות [שיגורשו]. את השאר, שיקחו!...“ (ראה: „ליוואי א", ע' 99—100; „ליוואי ב", ע' 113). חרין (Ferenc Chorin) הדבר על ידי ה.ס.ס., תמורת עסקת שמנה, לסורטוגאל. האיש השני שהוזכר הורטי, וידה (Jenő Vida) אומנם גורש ונפטר באושוויץ. שניהם היו מאולי התעשייה ההונגרית.
160. Lajos Kabók (1884—1945), ציר הפארלאמנט ההונגרי מטעם המפלגה הסוציאל-דמוקרטית. המועצה היהודית ביקשה לעודד ולשכנע את פרנצי, כי במקרה של התנגדות גלויה לשאיפת הגירוש של הנאצים יעמדו הפועלים המגיאריים לצד היהודים... קצין הג'אנדארמיה הטיל ספק בכך. כדי לשנות את דעתו בנדון, יומה המועצה מגישה בין פרנצי לבין קאבוק תעמולה מנוגדת הפועלים. שניהם נרצחו, מאוחר יותר, על ידי אנשי מפלגת „צלב החץ“.
161. Sándor Karácsonyi (1892—1944), ממנהיגי האיגודים המקצועיים.
162. הטבח הזה נשמע כמס'שפתיים; אין הוא ניתן לאימות.
163. יש גירסאות שונות, לעתים סותרות, לגבי התאריך אשר בו הגירושים היו אמורים להתחיל. לפי מקור אחד נקבעה ההתחלה ל-28 באוגוסט 1944 (ר', „כתב'אישום", ג', ע' 377). מ"מ ראש הממשלה, שר האוצר רמנישנר, שחיה מלאת על ידי שר'הפנים החדש בונצוש (Miklós Bánffy), נתקבלו לראיון על ידי הורטי ב-12 באוגוסט. הורטי אמר עליהם בצורה חרימשמעתית להסכים לכל גירוש (ר', „כתב'אישום", ג').

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה

צ' 387). אולם למחרת היום, ב־13 באוגוסט, נפגשו שר"הפנים ואייכמן. כונצוס סיפר לאייכמן שמכניס הצעה והיא חוגש לאישור העוצר. לפי ההצעה יתחילו הגירושים של יהודי הבירה ב־25 באוגוסט. אייכמן ביקש שההחלטה תוקדם ל־20 באוגוסט 1944. כונצוס הסכים לכך (ר' ברחם, צ' 470, המסתמך על דריה וזנמאיר מן 14 באוגוסט 1944). מן הרין להוסיף, כי כונצוס היה איש מובהק של הורטי, מנאמניו האישיים של העוצר. בשל כך מינוהו להחליף את יארוש העיון. אין זה ברור שידע על התכניות של הורטי־פרנצי־שטרן מראש. אפס, כשר"הפנים היה ממנה (גם) על הגאנראלמריה, ובהזקף תפקידו עשוי היה לדעת על תנועת־החזית כוחותיו; וגם על הבאתם, לפי תכנית פרנצי, לבודאפשט. אולם לכך, אין לפי שעה, הוכחות, וזאת השערה בלבד. אם השערה זו סבירה, יש מקום להניח שבכונצוס רצה להטעות את הגרמנים. מכל מקום, המיסמכים הגרמניים מציגים את כונצוס באור שונה לגמרי! ב־19 באוגוסט דיווח יועץ השגרירות הגרמנית בבודאפשט, גרל (Theo Harst Grell), כי שר"הפנים שוב סיפר לאייכמן שהגירושים אכן יתחילו ב־25 באוגוסט; לרבריו, תבע העוצר, כי רק מיספר מצומצם של יהודים יגורש. אולם, הוסיף כונצוס, הממשלה המגיארית קבעה שכל היהודים, לקטט אלה שהתנצרו לפני ה־1 בינואר 1941 ועוד כ־3,000, מיוחסים, דינם לגירוש! גרל ציין בדריה שמשרד־החוץ ההונגרי צדדין לא התיר לשגריר רשמי על וידוש הגירושים (ר' ברחם, צ' 472).

164. פרודיגר הודיע באחת משיבות המועצה בראשית אוגוסט, כי ויסליצני סיפר לו על חידוש הגירושים והוסיף כי הוא (ויסליצני) אינו מסוגל להציל את פרודיגר, שכן היו לו "מסקים" מן הסוג הזה גם בעבר. פרודיגר אימץ לו את הצעת הקצין הנאצי, לברוח מהונגריה. ב־9 באוגוסט 1944 יצא פרודיגר ועוד 73 מעמיתיו, באמצעות דרכונים רומניים, לבוקארשט ברכבת! (ראה: "ליוואי א'"; צ' 270; "ליוואי ב'", צ' 316).

165. נאכור נאסר משום שהודה לפני אייכמן על בריחתו של פרודיגר. ב־18 באוגוסט 1944 נאסרו שלושה חברי המועצה. בניגוד לסברת מחבר הזכרונות ויהודים אחרים, כונצוס המעצרים בגלל בריחתו של כונצוס פרודיגר (ראה: "ליוואי א'", צ' 273; "ליוואי ב'", צ' 316). פרודיגר, בעדותו במשפט אייכמן ביום 25 ביוני 1961, טען שברח ב־18 באוגוסט, הוזה אוסר שהנאצים היו וקוקים לשמונה ימים כדי לגמול על בריחתו...

166. שטרן ווילהלם שוחררו כבר ב־19 באוגוסט. פטה שוחרר רק ב־21 באוגוסט, וזדות להתערבות נמרצת מצד העוצר. קודם לשיחרורו נחקר הוכח. לחצו על פטה לגלות את מהות קשריו עם משפחת העוצר הורטי.

167. הרשימה הוגשה עליידי וילהלם. היא לא כללה את המענים. משום־כך החזירה הנאצים, ב־24 באוגוסט, וחבשו הוספת המענים. פרנצי הסביר שהגרמנים מבקשים להתחיל את הגירוש באנשי המנגנון של המועצה (ראה: "ליוואי א'", צ' 274; "ליוואי ב'", צ' 318).

168. נוסח המחאה ראה: "ליוואי א'", צ' 274; "ליוואי ב'", צ' 319.

169. מחבר הזכרונות טעה; המחאה הוגשה למיט ראש־הממשלה, שר־האוצר רטני־שנלר. רבר המחאה הגיע אל אוני הורטי והוא הורה ב־22 באוגוסט 1944 — בהסתמך על הלחץ מהצ'ל־לארץ — לרפני־שנלר, להודיע רשמית לנאצים, כי כל נסיון גירוש מעידם ייתקל בהתנגדות מזוינת! (ראה: C. A. Macartney, op. cit., p. 318). ספק רב אם הכוחות המגיאריים היו מוכנים להישמע לפקודת העוצר ולגנון בנשק — על יהודי בודאפשט; כעבור חודשיים הם סירבו למלא פקודת הורטי בדבר שביחת־הנשק ולא הגנו על מצביאם העליון, נוכח האיום הנאצי...

170. פניהו של אייכמן הרעבה — לפי גירסה אחת — באמצעות ויסלצני, שטס לברלין לשם קבלת הנחיות חדשות (ראה: „ליוואי א'“, ע' 275; „ליוואי ב'“, ע' 319). הפניה נחקקה ב־23 באוגוסט 1944, בעיצומו של משבר צבאי־דיפלומטי חמור שנוצר בעקבות כניעתה של רומניה. במצב קריטי כזה לא יכול היה היטלר, הממונה על אייכמן, להרשות לעצמו לצרור גם את הצמרת המניאורית נגד הרייך — וזאת בעיניים של יהודים!
171. תשובת היטלר הניעה ב־250300! היא נמסרה לידי וינקלמן (ר' „ליוואי ג'“, ע' 278). בו ביום נכנעו הכוחות הנאציים בפאריס ומצב היחידות שנתקעו ברומניה היה לאחר יאוש. היטלר לא היה טיפש עד כדי כך שלא שקל — נכונה — בין השאר גם את שאלת אספקת הנפט הגולמי לרייך. לאחר אובדן שדות־הנפט הרומניים, נותרו רק הסדות ההונגריים. גם בשל כך לא רצה להתקוטט עם הורטי!
172. בתזכיר הממשלה ההונגרית נאמר שיהודי הבירה ירובו בחמישה מחנות מחוץ לכודאפשט (ר' „כתב־אישום“, ג', ע' 464).
173. באוגוסט 1944 נמנע גירושם של יהודי כודאפשט כתוצאה מצירוף גורמים רבים. אלה היו מאוד מגוונים ולעתים אפילו סותרים זה את זה. מחבר הזכרונות התקשט בקטע זה בנוצות רבות מאוד של זרים... אסכי אין להכחיש כי לו אישית ולחבריו למעצה אכן היתה תרומה מסוימת — למשל בשעת המנע האישית שלהם עם העוצר ובני.
174. ההודעה הרשמית שונה במקצת: היא דיברה רק על הרחקת אלה שאינם מסוגלים לעבודה. הם היו מיועדים לשילוח למחנות (ר' „כתב־אישום“, ג', ע' 520—521).
175. במחנה Sárvár החזקו, כזכור, 1,500 עצירים. שגורשי ב־22 ביולי 1944 (ר' „כתב־אישום“, ג', ע' 422).
176. כתב־המינוי שלו, ר' „כתב־אישום“, ג', ע' 489.
177. Tuxa, כבר במחוז פשט, ליד העירייה הטואן, לא הרחק מן הבירה.
178. זה היה הראיון השני של שטרן אצל העוצר. משך השיחה שהיתה בין השניים הצטדק תורטי ארוכות על מה שצוללו ליהודים. הוא רצה להדגיש שהוא חף מכל פשע (ר' „ליוואי ג'“, ע' 382). משפט־הפתחה בו קיבל תורטי את שטרן והיה: „...בזמן ששיתרתי אתכם!...“ (ר' „מונקאצ'י“, ע' 236).
179. העילה הרשמית להצטרפות הונגריה למלחמה בברית־המועצות, לצידה של גרמניה, היתה המצעה, כביכול, של העיר קאשה עליידי מטוסים סובייטיים. לאמיתו של דבר בוצעה ההתקפה עליידי מטוסים נאציים. עד מהרה פשטו טעויות ברחבי הונגריה אודות זהותו האמיתית של הכוח המפציץ, וזאת למרות איסורי הצנזורה החמורה. מחבר הזכרונות התכוון לכך, כי הגרמנים שהיו מסוגלים להפציץ את קאשה, יכולים, אם ירצו, אפילו ביתר קלות, לתקוף את מחנות היהודים, ואחרי־כך לטעון קבל העולם שמטוסי בעלות־הברית הפציצו!...
180. Gábor Vladár, שר־המשפטים בממשלת לאקאטש עד ה־16 באוקטובר 1944.
181. Gyula Perlmayr, מנהל האגף לבטחון ציבורי במשרד־הפנים המניאורי. הוא העביר את „פרוטוקולי אונגוויץ“ לידי העוצר הורטי (ר' „מונקאצ'י“, ע' 111).
182. אפילו יועץ השגרירות הנרמנית, גרל, התרשם שהשלטונות ההונגריים עשו מאמצים נוספים למצן פתרון השאלה היהודית. תזכירו בנדון מצוי אצל ברהם, ע' 488—491.
183. Barta, שטרן טעה; שמו הנכון צריך להיות בארטס Barts.
184. Károly Lásár, שטרן טעה לגבי דיגנו, שהיתה מארשאל־משנה ולא לויטנאנט־גנרל. מפקד המשמר האישי של העוצר איש־אמונו של הורטי.

זכרונות של יו"ר המועצה היהודית בהונגריה

185. שלושה דרישות על מגעו של פקיד בכיר מטעם המועצה עם מארשאל'משנה לאואר מצויים אצל „מונקאצ'י", ע"פ 238–243.

186. "Völkischer Beobachter", אין לדעת אם כוונת שטרן למאמרו של אלפרד רוזנברג Alfred Rosenberg, בשם "Gesetze politischer Entwicklungen", שפורסם ב"6.9.1944, או לראיון, יום כנראה, של ראש מחלקת העיתונות במשרד החוץ הגרמני, דיטריך (Dietrich), עם עיתונאי מניארי בברלין, שפורסם בגליון 8.9.1944.

187. Salfárd Bakay, מארשאל'משנה, מפקד הקורפוס ה"1 של הצבא המניארי, נחטף ב"10 באוקטובר 1944, בשחרור של יום משרפל. החטיפה בוצעה על-ידי היחידה המיוחדת שבפיקודו של אוטו סקורזני (Otto Skorzeny).

188. הורטי הצעיר היה פעיל במה שכונה „לשכת הקפיצה"... חיה זה משרד מיוחד של הצנע, בו תוכננו את יציאת ההונגריה מן המלחמה. ביום האמור עמד לפגוש את שני שליחיו-כביכול של טיטו שלא היו, לאמיתו של דבר, אלא סוכניו של הריינולד הנגדי הנאצי (ר' : Wilhelm Hoettl, The Secret Front, London, 1963, pp. 219–220).

189. אנשי „חיות העצמאות" חשבו לפתוח בפצילות רחבה רק ב"18–20 באוקטובר 1944, בראשותו של הורטי...

190. שני המקומות המזכירים קרובים זה לזה הם מצויים ברובע השמיני של הבירה ההונגרית. עד היום לא הוברר כיצד קיבלו יהודים אלה את נשקם. מכל מקום, לשם דיכויים הופעלו נגדם טאנקים! (ר' „ליזואי א'י", ע' 301). זה היה השיטוש הראשון בכלי-שריון בבירה המניארית לשם דיכוי מהגרים!

191. לא ברור באיזה ראיון מדובר. ידוע שהמועצה היהודית הוציאה את הורטי הצעיר, אפס, אביו מיהר להגיב את שליחי המועצה, באמרו שהוא בטוח בכוחות הכספים לו. לרשות מפקד היל'המצב בבירה, מארשאל'משנה אנטלקי (Béla Aggteleky) (שמונה למלא מקום קודמו שנחטף) עמד כ"6 גרודי הציא „מפני הריסות" ועוד חטיבה אחת של לוחמה כימית; כל אלה נגד שלוש דיכויים גרמניות. מארשאל' משנה אנטלקי מסר לצנצ' שיוכל לסמוך עליו, על קציני וחיליו. ההודעה הזאת לא הייתה מבוססת כלל, ולא רק משום יחסי הכוחות בבירה ובסביבותיה. בעת ההפיכה של אנשי מפלגת „עלב'החץ", שפעלו בחסיכה נאצית מאסיבית, נאסר אנטלקי בידי אחד מקציני מטהו. מאסרו שיחק את ציטר הכוח של הורטי (ר' מכתבו של מארשאל'משנה אנטלקי למלבה"ד, המצוי בארכיון „מורשת" בגבעת'חביבה). מי היו „מפני הריסות" אלה? ייתכן והכוונה לאנשי פלוגת'הכפיה היהודית, א"כני אנטלקי אינו יודע על כך דבר. מצד שני טוען ליזואי, כי המדובר ב"25,000 מפני הריסות יהודים, אשר זיוגם אורגן על-ידי מארשאל'משנה לאואר. תהליך זה אמור היה להתבצע בקסקטינים שונים בתוך הבירה ב"15 באוקטובר 1944. תוראה בודון וועכנה בלילה שבין ה"14 ל"15 באוקטובר 1944 (ראה : „ליזואי א'י", ע' 287 ; „ליזואי ב'י", ע' 331).

192. מחבר הזכרונות ומגנו לאיש שטקלר (Lajos Stuckler) נאסרו למשך שעות אחדות על-ידי הנאצים ב"28 באוקטובר 1944. נראה שכל „המאסר" נועד על-מנת לסחוט מן המועצה היהודית כספים לתשלומי חשבונות החשמל ואספקת הגז של הגרמנים... כעבור זמן קצר מסר שטרן שקיבל מידע לפיו ביקש פרנצי לרצחו נפש. מגנו של פרנצי, הקאפיטאן לולאי, סיפר מאוחר יותר כי מפקדו רצה להרוג „רק" את פטה ואת וילהלם, והוא לא כעס על שטרן, „...שהוא זקן בלא'הכי..." (ראה : „ליזואי א'י", ע"פ 316–317 ; „ליזואי ב'י", ע' 330).

193. ב"22 באוקטובר 1944 הורה פרנצי בשם שר'הפנים ההונגרי החדש, גאבור ואינה (Gábor Vajna) (פישע'מלחמה שהוצא להורג ב"1946), להרכיב מועצה יהודית

חדשה. לא היו לו טענות נגד חברי המועצה היהודית הקדומה, אולם הוא לא רצה ששטרן, וילחלם ופטה יהיו חברים במועצה הממונה החדשה. היה משא ומתן מייגע, אשר בסופו קיבל פרנצי את דעת חברי המועצה שבשום פנים ואופן לא רצו לוותר על יו"ר המועצה. הגוף החדש כלל, איפוא, את האישים הבאים: שטרן — יו"ר, שטקלר — ממלא מקום היו"ר, ברנד, נאני (כל אלה חברים „ותיקים“), וכתברים חדשים מונו: אישטוואן פלדש (István Földes), מיקלוש סנה (Miklós Szegő), לאיש ואש (Lajos Vas), ואוטר קימולי (Ottó Komoly), נציג הציונים.

194. מסיבות טובנות לא פירס מהבר הזכרונות בתיאור נסיבות מותו של הבישופ.

195. כל המקומות האלה שימשו כמקומות הריכוז לפני הצעת היהודים, תחילה לפלוגות כפיה ואחר כך לגירושם.

196. Fritz Born, נתין שווייצי, נציג הצלב האדום הבינלאומי בהונגריה ב־1944.

topic in its day and caused commotion in public opinion. The subject has been dealt with before — in part — (the late Dr. Shaul Ash began to write a comprehensive research work on the Transfer agreement, but he was unable to complete it), so Gelber's work is the first attempt to deal with this complex matter comprehensively.

Yoav Gelber's research was submitted as a thesis in the seminary for the history of the Jewish People under the guidance of Prof. S. Ettinger at the Hebrew University. The second part will be printed in the next issue of the *Yalkut*.

We bring a further and final instalment of the memoirs of S. Stern, head of the Hungarian Jewish Council in the days of the holocaust. The first part of these memoirs has been published in our previous issue. *Tzvi Erez* of Kibbutz Dvir has added an introduction and remarks to the translation.

Ester Mark, who is engaged in research work on behalf of the Diaspora House, the Tel-Aviv University, published an original document on the fate of the prisoners and of men transports at the concentration and extermination camp of Auschwitz.

The document was written by an unknown author, disguised under the name of an S.S. officer at the camp; In it we find many authentic facts on what happened inside the camp. The document was smuggled out and brought to the knowledge of the free world during the war.

Israel Guttman writes remarks of appreciation and also of criticism — on the collected works of the historian of the holocaust, the late *Shaul Ash*.

Otto Dov Kulka, of the Hebrew University, publishes a number of hitherto unknown documents on the attempt made during the first months of German occupation of the Protectorate to collect the Jews of Bohemia and Moravia in the city of Prague. The attempt, planned by the S.D. staff (*Sicherheitsdienst*) failed.

In an article published together with the documents *Dov Kulka* explains the background of the events and the reasons that caused the plan to be abandoned. He also adds explanatory footnotes to the documents.

The letter of *Golda Meir*, Prime Minister of Israel, to *Abba Kouner* was written at the time of the visit of Chancellor *Willi Brandt* in Israel. The letter is published in this issue for the benefit of our readers.